

Wervelkrant

Nr 2 • juni 2013

"Een korte keten kan niet zonder vertrouwen, in twee richtingen:
wij vertrouwen onze leden, onze leden vertrouwen ons.
Respect voor de natuur en de medemens zijn daarvoor de basis."

Oost-Vlaamse zelfpluk-groenteboer Alex Floré

Van exportazalea's naar lokale fairtrade

De juiste schaalgrootte

GRONDPOSTER!

Agro-ecologie met permacultuur

Banken, geld & landbouw

'Wervelkrant 13/2'

is krant 93 in het 23° Werveljaar.

gedrukt op kringlooppapier met plantaardige inkt door De Duurzame Drukker op 1700 exemplaren. Digitaal verspreid naar 2100 mailadressen.

Adres Wervel VZW

MundoB

Edinburgstraat 26

1050 Brussel

Tel. 02/ 893.09.60

< info@wervel.be >

www.wervel.be

Verantwoordelijke uitgever :

Jeroen Watté

Layout: Tinne Van den Bossche

Coverfoto: Alex Floré op zijn zelfplukbedrijf:
lees meer op pg 8

Missie Wervel VZW

Wervel streeft naar een landbouw die lokaal meerwaarden creëert, op economisch, ecologisch, sociaal en cultureel vlak en die solidair is met de rest van de wereld. Daarbij vertrekt ze vanuit de universele waarden basisdemocratie, rechtvaardigheid en verantwoordelijkheid. Wervel beweegt consumenten, boeren en organisaties tot samenwerking om die landbouw vorm te geven via netwerking, campagnes en publicaties.

Publicaties en kranten

Kranten en publicaties vind je op

www.wervel.be/publicaties

Jaarabonnement Wervelkrant: voor organisaties min. 35 euro, voor individuen gratis.

Nieuw postadres? Stopzetting papieren krant?

zie www.wervel.be/nieuwsbrief

Gratis nieuwsbrieven: schrijf je in!

Schrijf je in op verschillende nieuwsbrieven

& krant via www.wervel.be/nieuwsbrief.

Zo ontvang je updates over de kemp-campagne, agro-ecologie & agroforestry, eiwittransitie, fair trade lokaal, landbouwbeleid, persberichten.

Ontvangers van de Wervelkrant kunnen bij aankoop van de Wervelboeken en DVD's 10 % verkrijgen.

U kan ons helpen!

Doe mee met Wervel

Denk en werk mee op de manier die jou best ligt. Lees hoe: www.wervel.be/doemee

Steun ons financieel

523-0803037-49 van Wervel VZW

IBAN - BE97 5230 8030 3749

BIC - TRIOEBBB

**Giften aan Wervel vzw zijn
fiscaal aftrekbaar vanaf 40 euro
op jaarbasis.**

■ We roepen graag alle mensen, groepen en organisaties op om ons **maandelijks/jaarlijks een bedrag** naar eigen draagkracht te storten.

■ **Schenken en legaten** vormen een andere manier om Wervel mee te dragen. U kan Wervel in uw testament laten opnemen voor een legaat of schenking zonder dat uw erfgenamen benadeeld worden. Met een duo-legaat bespaart u op successierechten en laat u Wervel meegenieten van dat belastingvoordeel.

■ Wervel is een project bij **Krekelsparen** van Fairfin. Het erkenningsnummer is 94/0054.

Aanspreekpunten provincies

Vlaams-Brabant	Lus Mussche	016/53 26 95	lusmussche@skynet.be
Oost- Vlaanderen	Veerle Devaere	056/25 60 58	veerle.devaere1@telenet.be
West-Vlaanderen	Veerle Devaere	056/25 60 58	veerle.devaere1@telenet.be
Antwerpen	Cis Van Eyndhoven	03/664 55 02	m.vaneyndhoven@telenet.be
Limburg	Souliman Diraa	0499/620651	diraa.souliman@gmail.com
Brussel	Katrien Van Oost	02/893 09 60	katrien@wervel.be

Thema's en campagnes

landbouwbeleid	Frederik Claerbout	0486999325	fclaerbout@hotmail.com
grond	Ruben Segers	0474 88 40 69	ruben@kollebloem.be
energiegewassen	Jasper Wouters		jasperwouters2000@hotmail.com
agro-ecologie & agroforestry	Jeroen Watté	02/893 09 60	jeroen@wervel.be
Fair Trade lokaal (Lokaal, Eco & Fair)	Veerle Devaere	056/25 60 58	veerle.devaere1@telenet.be
kemp	Patrick De Ceuster	02/893 09 60	patrick@wervel.be
zaadautonomie & gentechnologie	Louis De Bruyn	015/3303 53	louis.debruyne@telenet.be
soja	Luc Vankrunkelsven	02/893 09 60	luc@wervel.be
lokale eiwitvoorziening	Patrick De Ceuster	02/893 09 60	patrick@wervel.be
WTO & voedselsoevereiniteit	Luc Vankrunkelsven	02/893 09 60	luc@wervel.be
diversiteit	Patrick De Ceuster	02/893 09 60	patrick@wervel.be
inspringtheater	Souliman Diraa	0499/620651	diraa.souliman@gmail.com
vorming en educatie	Veerle Devaere	02/893 09 60	veerle@wervel.be

Tenzij anders vermeld, valt de inhoud van de Wervelkrant onder Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 2.0 België licentie. Overnemen mag voor niet-commerciële doeleinden, mits naamsvermelding en zonder bewerkingen.

De Vlaamse overheid is niet verantwoordelijk voor de inhoud van deze krant.

Met steun van de
Vlaamse overheid

Dweilen met de kraan open

Inhoudstafel

Vooraf	3
Eiwittransitie update	4
Eu-eiwitdeficit	5
Film: More than honey	6
Rawijs gaat voor lokaal	8
CSA	10
Brussel heeft LEF	11
Aankondiging Hennepweek	13
Vrijwilliger: Joannis	14
Schaalgrootte in de landbouw	15
Tittonell & Van der Ploeg	19
Waarom Wervel steunen	21
Zuid-Noord: Landjepik	22
Landbouw en banken	24
Boek: Geld en duurzaamheid	26
Permacultuur	28
Coëxistentisme	30
Advertenties	32
Agenda	32

Overall zijn politici verantwoordigd na de *offshore leaks* - de pseudo-onthulling dat de rijksten massaal belastingen ontduiken. Omdat regeringen zonder geld zitten, worden zelfs de beter beschermde geldbronnen opgespoord. Iedereen weet dat duurzaamheid - ook in de landbouwsector - investeringen vraagt, geld dus.

Maar "de waarheid over geld wordt niet verteld", zo begint ZKH Prins Filip van België de inleiding tot het elders in deze krant besproken rapport *Geld & duurzaamheid* dat geldexpert Bernard Lietaer schreef voor de Club van Rome-EU Chapter¹. "Regeringen, media en de meeste leiders willen het publiek ervan overtuigen dat er geen redding is buiten de heersende financiële systemen en bankpraktijken. [...] Nochtans stellen experts de **blinde vlekken** van het huidige paradigma aan de kaak."

Bernard Lietaer legt deze driedubbel gelaagde collectieve blinde vlek met betrekking tot ons geldsysteem bloot. Ten eerste het idee dat er slechts één centrale valuta behoort te zijn. Nochtans werden in de Middeleeuwen ook bij ons verscheidene parallelle valuta aangemoedigd, die stimuleerden om op langere termijn te denken dan wij nu doen. Denk maar aan de kathedralen die nu nog altijd rechtstaan. Ten tweede heeft de ideologische strijd tussen communisme en kapitalisme ons verblind voor wat beide gemeenschappelijk hebben: een monopolie van één nationale valuta, gecreëerd door bankschuld. Ten derde werd de status-quo institutioneel verankerd door de oprichting van centrale banken die het monopolie moesten handhaven.

Een illustratie van hoe dat handhaven gebeurt, is dat geen van de 69 Nobelprijswinnaars economie tot op heden de fout beging om het heersende geldparadigma in vraag te stellen. Slechts twee deden het wel, *nadat* ze de prijs wonnen. Frappant is dat de prijs niet door Alfred Nobel in het leven geroepen werd (het is dus geen *echte* Nobelprijs), maar door de centrale bank van Zweden - de *Riksbank* - die de prijs ook financiert sedert haar 300ste verjaardag in 1968.

De Zweedse centrale bank was de eerste in haar soort. Ze ontstond nadat Zweden in 1668 dringend geld nodig had voor een oorlog tegen Denemarken. Prompt kende Zweden de macht toe aan de *Riksbank* om papieren geld uit te geven. Vandaag wordt meer dan 95% van het geld wereldwijd gecreëerd in privé-banken. In alle landen privatiseerden overheden de geldcreatie volgens het Zweedse model: altijd gefaciliteerd door de urgentie van een oorlog. Met consistente taaltrucs zoals 'nationale munt', of 'Federal Reserve' wordt verhuld dat niet de overheid het geld creëert, maar het bankwezen. **Uit het niets, met een druk op de knop.**

Officieel moeten regeringen plooiën voor wat de financiële markten vragen en is het bankwezen slechts passieve tussenpersoon. De realiteit is echter dat het bankwezen een hoofdfiguur is, weliswaar permanent afhankelijk van de overheid om waarde te geven aan bankgeld. De overheid kan namelijk betalingen van belastingen eisen in andere valuta. Tot op heden heeft ze die macht nog niet willen gebruiken.

De haalbare voorstellen van Lietaer voor een ecosysteem van munten, zijn nodig voor een veerkrachtige ecologische economie². We kunnen ze slechts negeren als we denken dat de uitdagingen van de toekomst - vergrijzing, klimaatverandering, duurzame landbouw, ongelijkheid, staatsschuld - vanzelf zullen verdwijnen. Want hoe belangrijk het ook is belastingontduiking aan te pakken, zonder innovatie in het geldsysteem is het dweilen met de kraan open.

De redactie

¹ Onze prins is erevoorzitter van de Club van Rome-EU Chapter. De Club van Rome is een denktank die vooral bekend geraakte met de publicatie in 1972 van het rapport "Grenzen aan de groei".

² Zie ook de Wervel-brochure "Andere landbouw? Andere economie! - Ecologische economie als fundament voor duurzame landbouw" op wervel.be/ecocon

Eiwittransitie update

Boerinnenbond goes veggie

Els Gils, eindredactrice van “Ons Kookboek”, de Boerinnen-bondklassieker, gaf in *De Standaard* van 24 april uitleg bij de evolutie in het denken over vegetarisme:

‘Vegetarisch’ was een vies woord, iets voor hippies. Ik ben blij dat die tijd achter ons ligt, dat je vandaag geen vegetariër hoeft te zijn om vegetarisch te eten. Nadat Boerenbondvoorzitter Piet Vanthemsche opriep om de helft minder vlees te eten in een opvallende blogbijdrage ‘Naar een nieuwe coalitie’, klinkt het aannemelijk dat - aldus Els Gils - niemand protesteerde wanneer ik mijn baas waarschuwde dat ik van plan was om veel aandacht te besteden aan de vegetarische keuken en of dat geen problemen zou opleveren met de Boerenbond.

Eiwittransitie

Betere marketing in de praktijk

Twee voorbeelden van hoe het beter kan, doken recent op in *De Standaard*: één voor vleesvervangers en één voor authentiek varkensvlees.

“We hebben gehakt gehackt”, aldus Jaap Korteweg van ‘De Vegetarische Slager,’ wiens producten wellicht binnenkort ook in Belgische Delhaizes zullen liggen. Het vergeten gewas lupine bevat meer eiwitten dan vlees, zo berichtte ook Vilt. De Nederlandse pers kopte: **‘Lupine krijgt herkansing als vleesvervanger’**.

“We hebben gehakt gehackt”

VLAM in de pan!

De Morgen-columnist Yezerskiy ergerde zich aan de radiospotjes van de “flexivoor”-campagne van VLAM: “Hobbykok Klara en mama An leggen uit waarom ze flexivoor zijn, maar verbergen op een knullige manier dat een lobbygroep hen seconden daarvoor de juiste woorden hardhandig in de mond heeft geramd”. Als het van hem afhangt: “laat bedrijven en lobbygroepen alsjeblief ophouden met te doen alsof ze met ons begaan zijn”. De man trekt de parallel met hoe de diëtistenvereniging zich door Coca Cola liet verleiden om suiker goed te praten.

Toch is VLAM in beweging. De publieke campagnes mogen dan nog zwaar op de maag liggen en geenszins de boodschap weerspiegelen van Piet Vanthemsche (‘we eten de helft te veel vlees’), op de website van VLAM werden alleszins enkele aanpassingen in positieve zin doorgevoerd. Zo werd het ongenueanceerd pleidooi voor intensieve veeteelt vervangen door een genuanceerder verhaal over “extensieve vs. intensieve veeteelt” waarin zelfs de term ‘agro-ecologie’ opduikt.

Wervel vroeg VLAM naar het waarom van die aanpassingen. Blijkbaar is er toch ook vanuit de sector kritiek gekomen op de ongenueanceerde inhoud. De Greenwash Award 2012 was dus terecht voor VLAM. En helaas blijft de kritiek op VLAM overeind: eiwittransitie wordt niet aangepakt.

We raden VLAM dan ook aan om de bijdrage van FlandersFOOD “Hoe verkoop je eiwittransitie aan de consument” te lezen. Blijkbaar zijn positieve boodschappen belangrijk, moet je aansluiting zoeken bij trendsetter-subculturen zoals de ‘organics’ of de ‘gourmets’, en hen met een juiste en eerlijke boodschap over de streep trekken.

Eet minder, maar wel beter

Johan Segers, chef van sterrenrestaurant Het Fornuis in Antwerpen, doet een oproep tot authenticiteit in zijn boek ‘Het varken.Tot op het bot’. *De Standaard* verwoordt het als volgt: “Helaas is varkensvlees de afgelopen decennia door massaproductie verworden tot een mager, smaakloos product. Een aantal varkenskwekers vond dat het zo niet verder kon en ging weer varkens kweken met ‘de smaak van vroeger’. Het zijn die varkensrassen waarvoor de Antwerpse chef Johan Segers een lans breekt in zijn boek. Varkensboeren die voor dit soort vlees kiezen, roeien tegen de stroom in. Ze moeten de consument nog aan hun zijde krijgen. Het vlees is immers tot een derde duurder en het vet schrikt af. De oplossing volgens Johan Segers: eet minder, maar wel beter.”

Spek voor ieders bek

Voor het gelijknamige programma ‘Tot op het bot’ op Njam-tv moest Segers wel rekening houden met de sponsoring door VLAM, geeft hij toe in een gesprek met Wervel. Toch geeft hij de kijkers tussen de regels door boodschappen mee: dat je van het varken alles kan opeten, dat hetgeen varkens eten en hoe ze leven, van cruciaal belang is voor de smaak van het vlees. Hij hoopt dat toch een deel van de kijkers die boodschappen opvangen. Wervel deelt die hoop.

Jeroen Watté

"Taal is macht" schreef Michel Foucault. Woorden hebben zowel expliciet als impliciet betekenis en daar even bij stilstaan, loont soms de moeite.

"Belg eet minder vlees door crisis"? of "Vlees maakt plaats voor plantaardig"?

"Belg eet minder vlees door crisis", kopten de kranten begin mei, maar dat is duidelijk te kort door de bocht. Reden van de media-aandacht was een persbericht van VLAM naar aanleiding van een enquête bij 5000 Belgische gezinnen. Dat persbericht klinkt al iets genuanceerder en duidt het dalend vleesverbruik als "mede omwille van een algemene negatieve economische evolutie". De stijging in de aankoop van "vegetarische alternatieven" werd

ook vermeld, en een week later bracht VLAM, dat ook groenten promoot, een persbericht dat gewag maakte van een "stijging van de groentconsumptie met 13%". De daling in vleesverbruik alleen toeschrijven aan de crisis, is een loopje nemen met de werkelijkheid, want ook voor de crisis in 2008 opdook, was het vleesverbruik al aan het afnemen.

Mooi voorbeeld dus van ongewenste *framing*: 'als je maar genoeg geld hebt, dan kan je je huidige vleesconsumptie handhaven'. Dat soort impliciete boodschappen is te mijden voor hen die de eiwittransitie willen vooruithelpen. (jw)

Europees Parlement vraagt dringende aanpak eiwitdeficit

Op 13 maart stemde het Europees Parlement een bijzonder amendement in het kader van de hervorming van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). Daarin roept het Parlement de Commissie op om dringend een strategisch plan voor te leggen dat in meer plantaardige eiwitten voorziet. Het plan moet "Europa in staat stellen de zeer zware afhankelijkheid van overzeese eiwitbronnen af te bouwen". Wervel en Bioforum zijn verheugd dat het Europees Parlement dit krachtig signaal geeft en hoopt dat de onderhandeling met de Commissie en de Raad leidt tot een oplossing voor dit al veel te lang aanslepend probleem.

Helaas was de thematiek van de Europese eiwitproductie volstrekt afwezig in het GLB-voorstel van commissaris voor Landbouw Ciolos¹. Het is dan ook hoopgevend dat het parlement op woensdag 13 maart 2013 het amendement 104 goedkeurde met een grote meerderheid van 84% van de stemmen. In dit amendement bij het rapport van Luis Manuel Capoulas Santos over rechtstreekse betalingen haalt het Parlement volgende redenen aan voor haar dringende vraag aan de Commissie: de verbetering van het milieu, de bestrijding van klimaatverandering en een betere landbouwkundige toestand. Het Parlement vraagt van de Commissie dus een plan dat voorziet in de teelt van meer olie- en eiwithoudende gewassen onder het GLB. Bovendien moet het plan landbouwkundig onderzoek naar geschikte en productieve variëteiten aanmoedigen.

Verder stemde het Europees Parlement (in de eerste pijler) ook voor de mogelijkheid dat lidstaten gekoppelde steun kunnen geven om milieuredenen, wat ook gekoppelde steun voor eiwitgewassen mogelijk zou maken. Landbouwgrond waarop leguminosen staan, worden zelfs voorgesteld als invulling van ecologisch focusgebied. Bovendien kan het maximale percentage gekoppelde steun dat op 15% van de nationale enveloppe wordt vastgelegd, uitzonderlijk verhoogd worden met 3% als het om steun aan eiwitgewassen gaat. Het Parlement lijkt zich dus uit te spreken voor meer eiwitteelt in Europa. Zouden de historisch hoge sojaprijzen en de krimpende marges voor de intensieve veeteelt daar iets mee te maken?

Jeroen Watté

EU-eiwitdeficit - WAT VOORAFGING -

Meer dan twee jaar geleden nam het Duitse Europarlementslid Martin Häusling het initiatief tot een rapport over het eiwitdeficit in Europa. Hoewel zijn rapport positief werd onthaald, werd er een meerderheid gevonden in het Europees Parlement om een paragraaf toe te voegen die de Commissie oproep om ongehinderd de soja-aanvoer te verzekeren en een technische oplossing te vinden voor het feit dat deze ggo-soja in Europa niet toegelaten is. De facto betekende dit een uitholling van het rapport, wat ertoe leidde dat de hele groene fractie tegenstemde en Häusling zelfs zijn naam als rapporteur liet schrappen, wat hoogst ongebruikelijk is. Dat incident wordt vermeld in de reportage² Europa aan het soja-infuus, die de Nederlandse TV-zender VPRO eind vorig jaar uitzond. Toch werd het – uitgeholde - rapport op 4 februari 2011 door het Parlement³ aangenomen. In maart 2012 overhandigde Wervel een breed ondertekende brief aan Paolo De Castro, voorzitter van het landbouwcomité van het Europees Parlement, samen met een zak lokale eiwitten.

¹ Europese eiwitproductie afwezig in GLB-voorstel Ciolos, Wervelkrant 3/2011

² VPRO: "De Slag om Brussel - Europa aan het soja-infuus" 12 november 2012

³ The EU protein deficit: what solutions for a long-standing problem?

"het plaatje klopt niet"

Vraag van Vilt aan prof. Roel Merckx (KU Leuven) op 06/05/2013
Volgens de studie 'Our Nutrient World' brengt massale vleesconsumptie de nutriëntenhuishouding uit balans. Moet vleesproductie evenwichtiger verdeeld worden over de continenten?

Rundveehouderij lijkt mij ideaal voor regio's waar je alleen biomassa kan telen die niet voor menselijke consumptie geschikt is. Nu gebruiken we in onze regio te veel goede gronden om vee te voeden. Dat is een inefficiënte manier om met biomassa om te springen. Maar ik ben er mij goed van bewust dat de economische wetmatigheden landbouwers een andere richting uitsturen. Zij willen een grotere meerwaarde creëren op een beperkt landbouwareaal. Daar heb ik sympathie voor, maar het plaatje klopt niet als Brazilië de soja moet telen die Europa aan zijn vee voert. Een heroriëntering van de landbouw, met respect voor de mensen die erbij betrokken zijn, zou niet verkeerd zijn.

Colruyt steekt zijn nek uit voor ggo-vrije soja

Samen met enkele andere grote retailers in Europa ondertekende Colruyt in mei de "Brussels Soy Declaration" waarin ze gezamenlijk hun steun uitdrukken voor het verhogen van ggo-vrije sojaproductie in Brazilië. De ondertekenaars verklaren hun bereidheid om Europese consumenten het recht te willen geven op ggo-vrije productietekens. Vandaag de dag zijn ze daar niet toe in staat, doordat Bemefa in 2008 de distributietekens voor het voldongen feit stelde dat ze het ggo-vrij lastenboek niet meer konden hardmaken. De aanleiding voor de Brussels Soy Declaration was de kritiek die ontstond nadat enkele Britse retailers beslisten om voor pluimvee en eieren geen ggo-vrije voeders meer te garanderen. (jw)

FILMBESPREKING

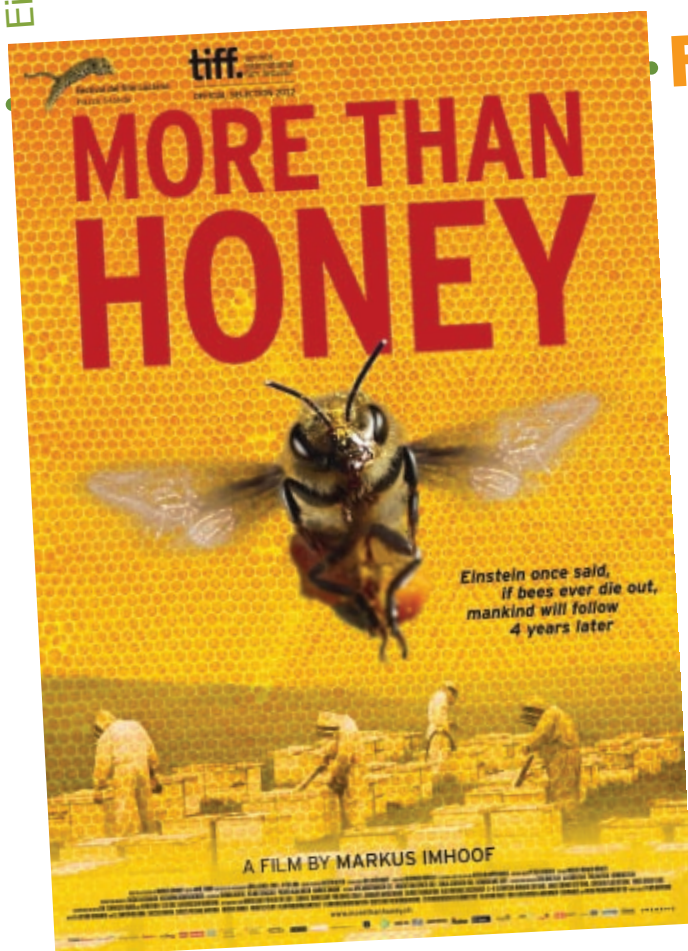
Van bijen en mensen

Een film die een daverend applaus krijgt, dat is ongewoon. Het gebeurde in Brugge (zaal "Lumière"), waar hij op 24 maart jl. in première ging. "More Than Honey" is dan ook een schitterende milieufilm met diepgravende problematiek, geselecteerd voor het Internationaal Filmfestival te Toronto, en ook voor het Europees Filmfestival te Locarno.

De maker, Markus Imhoof, van Zwitserse origine, heeft er vijf jaar over gedaan en is met een uitstekende filmploeg viermaal rond de wereld getrokken om op de meest ontoegankelijke plekken zijn uitzonderlijk beeldmateriaal - tot op amper vijf centimeter van de bijen! - vast te leggen.

Die verbluffende fotografie zorgt voor spectaculaire close-ups. Zo krijgen we het paren in de (v)lucht te zien, wat eindigt op de dood van de dar. Ook het "verzorgen" van de bijenkoningin door werkbijen, "zusters" of "vriendinnen". Maar het meest bijzonder is de "bijendans": hoe sneller hun dans, hoe dichter de voedselbron. Een fenomeen trouwens dat de Duitse onderzoeker Karl Frisch de Nobelprijs opleverde.

Professor Menzel van de universiteit van Berlijn bestudeert nu ook hoe intelligent bijen zijn: bij het verkennen van voedselbronnen, het evalueren ervan, bij het doorgeven van informatie en het beslissen om er al dan niet koers naar te zetten. Hij onderzoekt ook hoe ze onderhevig zijn aan stemmingen of hoe hun driedimensionaal reukbeeld werkt. Hij concludeert dat bijen een "superorganisme" vormen dat zoals een familie of een voorbeeldige regering, de rollen verdeelt, waarbij gehoorzaamheid en solidariteit de gemeenschap in stand houden.

Verrassend switchen de locaties van ongerepte Alpenlandschappen in de omgeving van Bern naar uitgestrekte Californische amandelboomgaarden, of naar afgelegen gebied in Shanxi in China waar bloesems worden geplukt en handmatig bestoven worden - bij gebrek aan bijen. Dat levert boeiende contrasten op. De bejaarde Zwitserse imker legt in een sappig Schwyzerdeutsch uit hoe hij, in de traditie van zijn grootvader, ambachtelijk te werk gaat met raszuivere zwarte bijen - van het Carnica-ras, dat minder steekt. De Californische leider van een gigantisch bedrijf Miller daarentegen laat zijn hectaren amandelbomen door helikopters besproeien en zet een hele dag lang luid ronkende tractoren in tegen ongedierte en onkruid. Dit resulteert in zwaar gestreste bijen, die blijkbaar niet meer overleven zonder antibiotica, waarvan de sporen in de honing achterblijven.

In Amerika verdwenen sedert 1960 om en bij de 3,6 miljoen bijenkolonies. In Italië nam de wintersterfte van bijen met 40% toe. Ook de Zwitserse imker ziet zijn bijen sterven door "uitheems vuilbroed".

Voor dat "mysterie" van het massale bijensterfen probeert de filmmaker oorzaken en verklaringen aan te reiken. Pesticiden en parasieten verrichten hun vernietigende werk. De varroamijt draagt zelf virussen mee, tast larven aan en infecteert, misvormt of holt bijen uit. Ook het transport van bijen over duizenden kilometers in enge, warme kisten is zeer belastend.

De verregaande industrialisering van de honingsector, het ongebreideld experimenteren met het genetisch materiaal van de bijen (rassenvermenging, "kunstmatige" bijenkoninginnen, ...) monden uit in een trieste balans, of beter gezegd in een regelrechte ramp. Einstein waarschuwde ooit : waar bijen sterven, sterven na 4 jaar mensen. Er werd ondertussen voldoende bewezen dat 80 % van alle planten ter wereld voor hun voortplanting afhankelijk zijn van bijen.

Bijen zijn duidelijk slachtoffers en kunnen weinig weerwerk bieden - behalve de "killerbees". Toch eindigt de film met een sprankeltje hoop : in Australië kunnen bijen zonder ingrepen van de mens overleven, zonder chemicaliën, zonder varroamijt!

De vraagstelling in de film lijkt wel een echo van het dramatische lied van Reinhard Mey uit de jaren 70 "Es gibt keine Maikäfer mehr" met de laatste strofe :

Vielleicht ängstigt uns ihr Fortgehen

Vielleicht schliesse ich daraus

Vielleicht gehen uns die Maikäfer nur ein kleines Stück voraus !

[Misschien beangstigt ons het verdwijnen van meikevers,

Misschien besluit ik eruit:

Misschien gaan de meikevers ons alleen een beetje vooraf...]

Zijn bange vermoedens bleken onterecht : het meikeverbestand heeft zich grotendeels hersteld. Hopelijk kan de mensheid de geschonden relatie met de schepping, met de natuur, toch gedeeltelijk, herstellen.

Het zomerse zoemen van bijen, hun "zoenen" van bloemen, hun zoete honing, kunnen wijzelf alvast dichterbij brengen met deze ingrepen:

1. Zaai in tuin of bak bloemen en planten met een gevarieerd nectar- en stuifmeelaanbod voor de bijen.

2. Garandeer bijen een winterslaapplaats in holle stengels, horizontale boomstronken of ruimtes.

3. Koop honing van lokale oorsprong.

Wel belangrijk om te weten: 90 procent van de honing die wij consumeren is gemanipuleerd en niet zuiver. Al in '99 vermeldde Luc Naets in Seizoenen (Velt) onderzoek van Gene-Scan in opdracht van het Duitse Öko-test dat wees op de aanwezigheid van "pollen van gemanipuleerd raapzaad in Canadese raapzaadhoning". Landbouwers die geen ggo's willen, kunnen net zo min garanderen dat hun producten gentech-vrij zijn, als bijen onderscheid kunnen maken tussen de bloeiende planten van al dan niet gemanipuleerd raapzaad...

Als hogere instanties eens zouden beginnen met pesticiden te bannen en de diversiteit van gewassen te waarborgen door monoculturen te vermijden, dan kan de dodelijke evolutie stoppen, en dat is de onderliggende boodschap van de film. Een MUST!

Leen Cartreul

Ook dat nog

'Geheime' studies van chemiereus Bayer tonen schadelijkheid insecticide voor bijen aan

Al in 2000 was bij fabrikant Bayer bekend dat het veelgebruikte bestrijdingsmiddel imidacloprid een schadelijke uitwerking heeft op bijen. Dit blijkt uit drie studies die in oktober in Engeland zijn gepubliceerd na een verzoek op grond van de Britse openbaarheids-wetgeving. (Bron: het Nederlandse dagblad Trouw 16/04/2013)

Utrechtse wetenschappers luiden noodklok neonicotinoïden

Er is een verband tussen gebruik van de insecticide imidacloprid en de afname van het aantal insecten in oppervlaktewater. Dat blijkt uit onderzoek van de Universiteit Utrecht dat donderdag is gepubliceerd. (Bron: Boerderij 2/05/2013)

Bijendodende pesticiden ook giftig voor akkervogels

Afgelopen weken doken de neonicotenoïden – de nieuwste generatie pesticiden – geregeld op in het nieuws. Stapels studies tonen aan dat deze pesticiden erg toxisch zijn voor bijen. Maar uit nieuw onderzoek blijkt dat ook andere organismen niet gespaard blijven. Een Spaanse studie, eerder dit jaar gepubliceerd in het vakblad Ecotoxicology, koppelt het gebruik van deze pesticiden aan de achteruitgang van een graanetende akkervogel, de Rode patrijs. Natuurpunt hoopt dat dit nieuw onderzoek de Europese lidstaten wakker schudt en hen ervan overtuigt om nu maandag te stemmen voor een tijdelijk en beperkt verbod op het gebruik van de drie meest giftige neonicotinoïden op de aantrekkelijke teelten voor bijen. (Bron: Natuurpunt 26/04/2013)

Community Supported Agriculture (CSA) – 'landbouw gedragen door de gemeenschap' is aan een opmars bezig in Vlaanderen. Wervel staat 100% achter CSA en maakte ons aller VRT warm om over deze opmars te berichten – de Koppen-reportage van 9 mei ging inmiddels viraal op onze Facebook. We trokken naar de zelfpluktuin Rawijs in Lochristi, uitgebaat door Alex Floré & Linda Boone. Ze maakten dit jaar de switch van azalea's voor export naar eerlijke biogroenten voor de omwonenden.

RAWIJS van exportazalea's...

We treffen Alex aan tijdens de veldwerkzaamheden. Is dit nu arbeidsintensiever dan de azalea-teelt?

Het zal ver 't zelfde zijn, maar nu is het werk diverser, vroeger was het meer bandwerk, zoals bvb. een week aan een stuk insnijden. Maar het grootste probleem voor mij vroeger was de onzekerheid die er was.

Rond prijsvorming?

Ja, de prijs is al 25 jaar dezelfde, maar ook de verkoop is daghandel geworden. Kleurtoon-azalea's zijn een vers product. Eens dat klaar is, moet dat binnen de vijf dagen bij ons weg zijn. Het grote probleem was dat je 's morgens pas tussen 10 en 12 weet wat je 's namiddags kunt leveren. Als je maar één product hebt, kan je niet zelf vermarkten, dus we leverden aan de groothandel, die 80 tot 90% van de productie exporteert naar heel Europa. Maar voor hen speelt kwaliteit geen rol, ze kijken enkel naar de prijs, en dat was gewoon niet plezierig werken. Bovendien hebben azalea's een warme serre nodig, om ze in bloei te trekken moet je 20 tot 22°C stoken van september tot maart-april. De stookkosten liepen de laatste decennia op van 15 tot 30% van de productiekosten. In het begin was de bank – voor de serrelening – de grootste slokop.

Julie zochten dus al een tijdje naar iets anders?

We dachten even aan koudeteelten, maar iedereen kweekt genoeg koud gerief, dus dan zouden we terug bij diezelfde exporteurs moeten gaan bedelen. "Wat kan ik u verkopen?", "Ik zal onder de prijs gaan" enzovoorts, dat wilden we dus ook niet. Vroeger kochten ze per kar, nu zijn de loten honderd keer zo groot. We wilden af van de warme serre, van de groothandel en mijn vrouw ging al een paar jaar naar de zelfpluktuin Pur Fruit van Bart Van Parijs in Oeselgem. Dan zijn we rond de term zelfpluk beginnen

zoeken en op CSA gebotst. We zijn dan met een aantal pioniers gaan spreken, waaronder Tom Troonbeeckx van het Open Veld. In september hebben we dan beslist: we gaan ervoor, want als we het nu niet doen, dan gaan we het nooit doen. Aan de Landwijzer-opleiding wou ik ook niet beginnen, want dat zou nog eens twee jaar uitstel zijn, en eigenlijk zijn er veel zaken die ik niet meer moet leren, ik zit al 40 jaar in de tuinbouw.

Hoe loopt de omschakeling naar bio in de serre?

Eerst zijn de tafels eruit gegaan. Begin februari hebben we compost ondergewerkt, en nadien zijn we beginnen zaaien: pluksla, spinazie, wortelen,... Bestrijdingsmiddelen die we vroeger sproeiden vielen allemaal op de tafels. Wat we van kunstmest gaven, dat was allemaal snelwerkend, dus er kwamen weinig meststoffen in de grond. Toen we het vroeger eens lieten onderzoeken, bleek dat we weinig loosden en werden we vrijgesteld: we moesten het water niet opvangen.

Was er een grote mentale switch nodig om naar bio over te gaan?

Nee, niet echt, we zaten met de azalea's al in die logica om zo weinig mogelijk middelen te gebruiken. In een programma rond 'milieubewust kweken' werd alles geregistreerd en we hebben daar altijd meer dan 90% gescoord in het A-label, het meest milieuvriendelijke dus.

Hoe ga je van een monocultuur naar zo'n divers aanbod van groenten?

De planning voor de groenten en heel wat starterstips hebben we gekregen van Michiel (van het Wijveld in Destelbergen – ook CSA-bedrijf), maar het CSA-netwerk geeft ook een startersbrochure uit. En verder scholen we ons voortdurend bij met de veldwijzer, om te weten hoeveel je moet hebben, wanneer je welke groente zaait, enzovoorts.

LOKAAL★ECO★FAIR

..... naar lokale faire biogroenten

Gaan jullie nog stoken?

Ik ga wel de boel vorstvrij houden om mijn stookinstallatie niet te verliezen, maar veel zal dat niet zijn. De groenten hebben niets nodig. De meeste CSA's hebben trouwens geen serre, zeker niet zoals ik. Wel koepels in het beste geval.

Eigenlijk ben jij een uitzondering binnen de 15 CSA's die Vlaanderen rijk is. De meesten die ermee beginnen komen niet uit de landbouwsector, maar jij wel.

Dat klopt, mijn grootvader is in de sierteelt begonnen met azalea's kort na de Eerste Wereldoorlog. Drie van de vier zonen zijn in de sierteelt gegaan en gebleven. Ikzelf ben in het bedrijf gestapt toen ik 22 jaar was, wanneer ook de serres zijn gekomen, die nu 35 jaar oud zijn.

Denk je dat jouw voorbeeld collega's kan inspireren?

Ik denk niet dat er veel zijn die de overstap gaan maken. De meeste die stoppen, da's niet alleen omdat ze bijna zestig jaar zijn, en geen opvolger hebben, maar vooral de wateropvang is een probleem. De nieuwe milieumaatregel die eigenlijk al dit jaar had moeten zijn uitgevoerd bij de meesten, bepaalt dat er niets meer mag geloosd worden omdat er meststoffen in kunnen zitten. Dat vraagt investeringen terwijl voor het product geen eurocent meer wordt uitbetaald. Wat nog het vlugst gaat gebeuren, is dat ze hun serres gaan verhuren aan biotuinbouwers. En da's een piste die nu blijkbaar ook de provincie Oost-Vlaanderen onderzoekt.

Was het moeilijk om mensen warm te krijgen voor het idee? En met hoeveel leden zijn jullie?

Wel omdat ik de journalist kende van de regionale editie van Het Nieuwsblad had ik hem gevraagd om mijn infodag op de nieuwsblog te zetten. En hij heeft het in de papieren krant opgenomen. Het was een ware overrompeling die zaterdagmiddag, vooral van mensen

van Lochristi. Er waren 250 mensen die het inschrijvingsformulier hadden ingevuld en er stonden 120 mensen op de wachtlijst. Uiteindelijk zijn er nu 200 leden, waarvan 170 volwassenen. Dat zijn dus 80 gezinnen en da's wat we op dit moment aankunnen. Door het slechte en koude weer is het voorjaar wat opgeschoven, dus dat was wel spannend, want we dachten: oei, ligt het misschien aan de grond? Maar op 13 april mochten de leden komen kijken en er stonden vlagjes bij de raapstelen en de radijzen. Wie toen kwam had ook de jaarbijdrage al betaald: 225 EUR voor het instapjaar. Volgend jaar wordt dat 250 EUR/jaar, omdat er dan vroeger op het jaar ook al groenten zullen zijn.

Wat is de belangrijkste motivatie van de leden om mee te stappen in zelfoogst?

De versheid en de kwaliteit van hetgeen ze nu krijgen tegenover wat er in de winkels ligt. Leden vertelden me dat hun tienerkinderen sla leerden eten omdat er een groot smaakverschil is met wat ze kennen.

[We vragen even een en ander aan een oogstend lid.]

Waarom stapte jij in?

Evelien: "Ten eerste omdat ik er zeker van ben dat de kwaliteit bij Alex en Linda goed is. Je proeft het ook direct, die sla bijvoorbeeld blijft langer vers, is gezond. Wij hebben niet nagedacht over de prijs ofzo.

Kocht u tevoren al bio? Was dat voor u belangrijk?

Evelien: Nee, niet echt.

En vind je het plezant?

Evelien: Ja, voor mij is dat mijn dagelijkse wandeling. Ik woon hier een paar huizen verder en het is inderdaad plezant om zelf uw sla te plukken, radijsjes te trekken, en vers. Je denkt ook bewuster na wat je die dag gaat eten. Het is niet meer zoals voorheen in één keer van alles kopen dat dan minder vers ligt te worden in de frigo.

Hoe ben je op de hoogte van wat er is?

Evelien: Alex stuurt regelmatig een email met het aanbod en er is ook een bord waarop aangeduid staat wat er te oogsten is. Waar rode vlagjes staan moet dringend geoogst worden, bij de gele mag je gewoon oogsten voor vers gebruik.

Heb je via de groenten contact met andere mensen?

Evelien: Jazeker, ik heb al een paar mensen ontmoet die ik nog nooit gezien had, automatisch begin je dan te babbelen.

Dus het schept eigenlijk ook gemeenschap?

Evelien: Jazeker, absoluut. En naar het schijnt komen er ook dagen, dat we eens iets samen zullen kunnen doen, bvb. meehelpen als er veel werk is.

LOKAAL★ECO★FAIR

Alex: Ja, we zullen zo'n momenten zeker in gang steken. Bij Tom Troonbeeckx – die de eerste CSA in Vlaanderen startte, het Open Veld in Heverlee – organiseren de mensen dat zelf.

Inderdaad, het Open Veld heeft een feestcomité dat die taak behartigt.

Evelien: Is't echt? Da's gezellig!

Alex: Ik voorzie bij de vijver bijvoorbeeld een mogelijke ontmoetingsruimte of kampvuurplaats om rustig samen te zitten aan 't water.

Is dat voor u geen extra dimensie, zat je vroeger niet veel meer alleen tussen de azalea's?

Soms zagen we een hele week niemand. Je zit een hele week alleen bezig. Alleen telefonisch. En als we dan iemand zagen, was er meestal iets niet goed.

Wat doet de overheid om u te helpen of wat zou ze moeten doen, of niet meer mogen doen?

Ik zou het niet weten wat de overheid doet voor ons. Ze legt mij ook geen obstakels in de weg, in elk geval voor mij niet, omdat wij hier al zaten. Wij moeten geen grond zoeken, wij moeten geen vergunningen gaan aanvragen. Maar Ronny, mijn collega-CSA-boer, begint met

een koepel te zetten op zijn stuk grond, en na een half uur werd hij al stilgelegd, omdat hij geen bouwvergunning had – volgens een buur – terwijl hij die niet eens nodig had. Maar los daarvan: toegang tot grond is nu moeilijker geworden, ver van een stad kan het nog, maar nabij de steden, waar de klanten zitten, is het moeilijk.

In jouw geval heeft de verstedelijking dus geholpen?

Jazeker, in Lochristi is de bewoonde wereld naar ons gekomen. Toen we begonnen, stonden hier zo goed als geen huizen, maar nu zitten we midden in de dorpskern.

In hoeverre voldoet je bedrijf aan de criteria van fair trade? Krijg je een eerlijk inkomen?

Ik verwacht van wel, als we aan 350 leden geraken. Dat aantal is het streefdoel, en ik maak me sterk dat we daar gaan geraken. Dan kunnen we er een volwaardig inkomen voor twee personen uit halen.

Interview:

Benny Van de Velde, Luc Vankrunkelsven & Jeroen Watté

Dank aan Rawijs www.rawijs.be

Community Supported Agriculture (CSA)

Als deelnemer neem je echt verantwoordelijkheden op:

- ➔ Je kiest voor ecologische landbouw, voor onze gezondheid en die van de volgende generaties.
- ➔ Je betaalt niet zozeer voor landbouwproducten maar je helpt de werkingskosten van het bedrijf en de loonkosten van de boer voor te schieten.
- ➔ Je deelt ook mee in het landbouwisico.

In ruil ontvang je doorheen het teeltseizoen een aandeel van de vruchten en heb je inspraak in het reilen en zeilen van het bedrijf. Bovendien is er ook de voldoening verbonden te zijn met je voeding, met de landbouw en met de boer zelf.

Het CSA-bedrijf creëert ontmoetingskansen voor de deelnemers via educatieve momenten, boerderijfeesten en meewerkdagen. Dat werkt gemeenschapsvormend.

Er zijn verschillende concepten:

- ➔ Zelfoogst: deelnemers oogsten zélf. Verser kan echt niet. Het maximum aan smaak en vitaminen. Je ervaart hoe alles groeit en bloeit en eet met de seizoenen mee.
- ➔ Pakketten: De boer oogst de groenten en zet pakketten klaar op de boerderij of in een afhaalpunt. Ook mogelijk voor zuivel, eieren en vlees.

De 15 Vlaamse bedrijven die volgens CSA-principes werken zijn verenigd in het CSA-netwerk: www.csa-netwerk.be

Biogroenteboeren kunnen sierteeltserras overnemen

Een onderzoek rond glastuinbouw in Oost-Vlaanderen door de dienst Landbouw en Platteland van de provincie wijst uit dat heel wat siertelers met (onverwarmde) serres de komende jaren hun activiteiten zullen stopzetten of op zoek zijn naar een alternatieve teelt. Het provinciebestuur onderzoekt samen met 'Bio zoekt Boer' en het Proefcentrum voor de Groenteteelt of reconversie mogelijk is, bijvoorbeeld naar biologische groenteteelt. (Bron: *Vilt*, 05/04/2013)

Steun mijn collega uit Wetteren! De treinramp van 4 mei was fataal voor het CSA-bedrijf van Rony Nekkebroek, die zijn veld had op 100 meter afstand. Hierdoor kan het niet meer gebruikt worden voor (biologische)voedselproductie. Het CSA-Netwerk, Bioforum en Landwijzer richtten samen een solidariteitsfonds op zodat deze boerderij volgend seizoen op een ander veld kan verder bestaan. Elke bijdrage is welkom op rekeningnummer BE35523044761737 / TRIOBEBB (Triodos) Ook welkom zijn tips over beschikbare landbouwgrond tussen Wetteren en Gent. rony@oogstgoed.be www.oogstgoed.be Alvast bedankt, Alex

Brusselse boeren, verenigingen en bedrijven met LEF (Lokaal, Ecologisch en Fair) rond de tafel op Boerenstrijddag

Op 17 april brachten Wervel vzw en Associations 21 Brusselse boeren, ondernemers en verenigingen rond de tafel met als doel: Fair Trade Lokaal. Ieder initiatief is anders en eigenwijs en inspireert. In wat volgt krijgt u een impressie. De samenvatting van het debat & conclusies van de workshops "Veerkracht" en samenwerking tussen de regio's voor een duurzame voeding van de Brusselaars, leest u in de LEF-nieuwsbrief: wervel.be/nieuwsbrief

INLEIDING

Antoinette Brouyaux

17 april, internationale boerenstrijddag. Een uitgelezen moment voor een rondetafelgesprek en debat over lokale eerlijke handel: het aantal boeren gaat er in België nog steeds sterk op achteruit. Opkomen voor de boerenstiel is niet enkel iets voor boeren, want voedsel, het belangrijkste product van de boer-producent, is van vitaal belang voor iedereen. Voedselsoevereiniteit, het recht van elk volk om hun eigen voedselvoorziening democratisch te bepalen met respect voor mens en milieu, focust net op de betrokkenheid en stem van de consument en is een voorwaarde om voedselzekerheid waar te maken.

Waarom aandringen op lokale productie? Om minder afhankelijk te zijn van petroleum en de internationale markten, om de controle over ons voedselsysteem terug te winnen, en om de kosten van tussenschakels en transport te vermijden. In de context van Brussel wordt de nadruk op stadslandbouw gelegd, maar stadslandbouw zal niet volstaan om 1,1 miljoen mensen te voeden.

Vragen: Wat is een eerlijke en rechtvaardige prijs? Kan een prijs zowel voor producenten als voor consumenten eerlijk zijn? Hoe houden we rekening met sociale ongelijkheden? Zijn alle tussenschakels in het voedselsysteem nodig, gezien landbouwers slechts een fractie van de totale prijs ontvangen? Oplossingen zijn er zeker, maar ten opzichte van het heersende gangbare landbouwsysteem voelt het aan als "David tegen Goliath", we moeten ons dus goed organiseren.

Catherine Rousseau, voor de Brusselse minister van Milieu Evelyn Huytebroeck.

Hoever staan we met duurzame voeding in Brussel? Er zijn weinig cijfers beschikbaar, en er is geen voedselbeleid. Een landbouwbeleid is er wel, maar het richt zich niet op de lokale behoeften. Vandaar de ambitie om van Brussel een voorbeeld te maken door de voedselproductie dicht bij de stad te brengen om op lokaal niveau toegevoegde waarde te leveren maar ook om duurzaamheidsnormen te bereiken. Welvaartsziekten ontstaan door onze voedingsgewoonten en ze nemen toe. Om stadslandbouw te promoten heeft de Brusselse regering gekozen voor het model van het INRA uit Frankrijk: we verkiezen het woord 'voedsel-systeem' in plaats van 'voedselketen', om de diversiteit van actoren en hun onderlinge relaties te onderlijnen. Het huidige systeem is agro-industrie of agro-service: massaproductie en -consumptie creëren een kloof tussen

producenten en consumenten. De kwaliteit is genormaliseerd, gestandaardiseerd. Wij willen familiale en lokale voedselsystemen met bio-, ethische, en streekproducten ondersteunen om de transitie mogelijk te maken. We zullen investeren in de gedifferentieerde kwaliteit: we kunnen de agro-industrie niet wegdenken, maar moeten de sterke punten van de verschillende actoren in evenwicht brengen met elkaar. Zo konden we het lastenboek voor grootkeukens al veranderen. In een tweede fase willen we het aanbod aanpakken via originele en innovatieve oplossingen zoals stadslandbouw. We moeten de stedelingen de mogelijkheid geven om in dialoog te treden met de producenten rond Brussel. Een onderzoek heeft uitgewezen dat bedrijven die aandacht hadden voor duurzaamheid, beter bestand waren tegen de crisis. Zowel economisch als op het vlak van werkgelegenheid zijn er dus argumenten om deze bedrijven te ondersteunen en als voorbeeld te nemen.

LOKAAL * ECO * FAIR de LEF-CAMPAGNE van Wervel vzw Veerle Devaere

Wervel lanceert dit jaar een nieuwe campagne met 'LEF' om landbouwers/ondernemers die het lef hebben buiten het gangbare circuit te handelen, aan te moedigen en ze in de kijker te plaatsen. Het drieletterwoord LEF staat voor Lokaal, Ecologisch en Fair: wie met LEF produceert, verdient aandacht. Dit doen we ook vandaag: met dit debat 'Fair Trade Lokaal' komen meerdere personen en initiatieven met LEF aan bod.

Lokaal en ecologisch horen samen om duurzaam te zijn. Boontjes uit Kenia mogen nog biologisch zijn, duurzaam zijn ze niet. Basisvoedsel halen we best uit de buurt en liefst is het geteeld met zo weinig mogelijk pesticiden of nog beter zonder.

'Faire producten' beperken zich niet tot het Zuiden, behalve dan cacao, koffie, bananen, liefst duurzaam geteeld volgens de fair-trade criteria. Boeren hier kunnen zich inspireren op dit model: bij gezond en smaakvol voedsel geteeld volgens gelijkaardige sociale en ecologische criteria, hoort een (sociaal) eerlijk loon.

Vlees van hier: het klinkt lokaal maar ... er zit toch een addertje onder het gras. De foto's die Joao Caetano maakt van de Cerrado, één van de meest soortenrijke en prachtige savannes, getuigen van de teloorgang van ecosystemen door onze vleesconsumptie. Voor de productie van soja, eiwitbron voor onze veestapel in Europa, grijpt een heuse kaalslag plaats.

Maar het kan ook anders: zoals met koolzaad, 'het zwarte goud' van de Westhoek (West-Vlaanderen). De olie van dit zaad kan als brandstof dienen voor motoren, maar is ook zeer voedzaam voor

de mens. Na het persen blijft de perskoek over die rijk is aan eiwitten. Dit soort plantaardige eiwitten kunnen we lokaal telen en als veevoeder gebruiken, maar ook voor toepassingen in pasta's, energierepen, enz. Koolzaad vormt een extra teelt in de teeltrotatie, waardoor de volgteelt hogere opbrengsten geeft, en de koolzaadbloemen trekken ook veel bijen aan; er kan dus honing geoogst worden.

Vandaag voor jullie een primeur: Fair trade Choco met Fair Trade ingrediënten uit het Zuiden, nl. de rietsuiker en de cacao maar ook koolzaadolie, een product van een Westvlaamse boerencoöperatie met LEF.

PRODUCTIE

Jean-Pierre De Leener baat reeds 27 jaar een biologisch tuinbouwbedrijf uit in Sint-Pieters-Leeuw. Het zijn vooral zomerse groenten die hij buiten en in plastiekunnels teelt. Verwarmen doet hij niet. Vanuit zijn ervaring als tuinbouwer geeft hij 3 boodschappen mee:

- producenten zijn collega's, geen concurrenten, samenwerken maakt veel mogelijk
- consumenten zijn meer dan geldschieters, het zijn ook sympathisanten: de boeren zijn blij als ze hun klanten tevreden kunnen stellen en hun appreciatie is belangrijk
- Respect voor de natuur is voor de boer het uitgangspunt. Inspiratie hiervoor haalt hij uit het boek van Gunter Pauli over de blauwe economie, waarin het werken met biologie en fysica vooropstaat en niet het werken met 'chemie'.

Hij pleit voor solidariteit tussen producenten en consumenten in Brussel en omgeving. Hij is ook voorzitter van RABAD, Netwerk van Brusselse actoren voor duurzame voeding, en bestuurder van "Saveurs Paysannes". Met overdekte markten in diverse steden kan er meer contact ontstaan tussen boeren en consumenten. Een korte keten zorgt voor een eerlijkere prijs.

DISTRIBUTIE

ABATTOIR Waar Brussel leeft
où Bruxelles vit vertegenwoordigt

Abattoir, beheerder van de Anderlechtse slachthuizen. Abattoir werd in 1984 opgericht door 150 aandeelhouders, handelaars en investeerders die samen met de buurt bekommerd waren over de bestemming van deze site en de ondergang ervan wilden tegengaan. Abattoir verkoopt geen vlees, maar biedt professionelen de infrastructuur aan voor 3 soorten activiteiten:

- een kleine 100 handelaars slachten en versnijden vlees
- op vrijdag, zaterdag en zondag is er een grote markt
- ruimtes in de kelders zijn te huur voor exposities en bedrijfsfeesten

Onder de huurders, zijn sommigen gespecialiseerd in het versnijden van karkassen, anderen fokken zelf de dieren en verkopen ze aan slagers. Deze infrastructuur is uitzonderlijk voor een grote stad zoals Brussel. Elders trokken slachthuizen weg. Slechts enkelen bleven onafhankelijk van de groothandelsdistributie. Dit slachthuis in de stad maakt een korte keten voor het vlees mogelijk.

Corentin Dayez, Oxfam -Magasins du Monde,

De organisatie Oxfam -Magasins du Monde telt 500 volwassen vrijwilligers in Brussel en in het Waalse Gewest, die zich inzetten voor de bestrijding van het onrecht in het Zuiden. Oxfam MDM koppelt eerlijke Noord-Zuidhandel aan politieke campagnes. Boerenlandbouw in het Zuiden wordt geconditioneerd door het industriële landbouwmodel dat hier heerst: er zijn geen grenzen meer. Ook hier moeten er acties ondernomen worden om de boerenlandbouw wereldwijd te redden. Oxfam MDM biedt een nieuw gamma van hoeveproducten aan. De criteria waaraan deze producten moeten voldoen, zijn opgenomen in een handvest: het gaat om familiale landbouw, coöperatief werken, democratisch en solidair beheer...De prijs is vastgelegd in overleg met de producenten op basis van de kosten. Tussenschakels worden vermeden. Burgerparticipatie is sterk aanwezig, wat de praktijk niet eenvoudig maakt: de prijs moet rekening houden met vele eisen, maar tegelijkertijd is de consument ook beperkt in zijn aankoopbudget. En dit aanbod moet ook toegankelijk blijven voor de minder gegoeden...

Mieke Lateir stelt ons BIOSANO BVBA voor, die de biologische melk Biodia op de markt brengt, maar ook Max Havelaarproducten verdeelt.

Biodia werd opgezet naar aanleiding van de melkcrisis en wil een voorbeeld zijn van lokale eerlijke handel. De melk wordt aangekocht bij Biomelk Vlaanderen en Biolait Wallonie, een coöperatie van een 30-tal melkveehouders die zich al in 2001 verenigden om samen sterker te staan op de markt. Het uitwerken van langetermijnrelaties zoals in Italië reeds vaak wordt toegepast is ook een aandachtspunt. Het lastenboek voor Biodia werd uitgewerkt in samenwerking met Vredeseilanden en Wervel en gaat verder dan het bio-lastenboek: er zijn bijkomende duurzaamheidscriteria. Belangrijk is de samenwerking met coöperatieven, verenigingen van boeren. Het hoofdingrediënt en zoveel mogelijk andere ingrediënten zijn van Belgische oorsprong maar indien dit niet mogelijk is, zoekt Biosano in het buitenland naar een gelijkaardige certificering. Het accent ligt op een eerlijk loon voor de boer en ruimte voor investering. Over extra duurzaamheidscriteria wordt overlegd met de vereniging van boeren met het oog op haalbaarheid. De berekening van prijs is gebaseerd op de productiekosten in een 'theoretisch' modelmelkveebedrijf met 5 ha land, 60 koeien en 7000 liter melkproductie per koe. Het loon van de boer is gebaseerd op het vergelijkbaar actueel arbeidsinkomen. Nu krijgt de boer 44 eurocent per liter maar de prijs wordt jaarlijks herberekend.

Erwin Schoppès is een melkveehouder in het Duitse taalgebied en woordvoerder van de coöperatieve Faircoop, die het Fairebel-merk voor melk heeft opgericht in 2010, na de melkcrisis van 2009. Tot die crisis geloofden de melkproducenten

dat meer produceren de honger uit de wereld zou helpen. Maar de overproductie in Europa zorgt juist voor problemen. Veel melkveebedrijven zijn nog altijd bedreigd, de crisis woedt voort. Fairebel telt nu 500 producerende leden, en de coöperatie keert 10 cent extra uit aan de leden per verkochte liter melk. De melk ligt in de rekken van Carrefour, Colruyt en Intermarché-supermarkten. Het assortiment diversifieert: na de halfvolle melk, kwam er (volle)

chocolademelk bij en ook bio-roomijs. Eerlijk voor de leden van Faircoop betekent kostprijsdekkend, dit is een hoofdvoorwaarde om respect voor het milieu, het landschap en dierenwelzijn te garanderen. Elke schakel in de keten wordt op een correcte manier betaald en er wordt rekening gehouden met wat consumenten als prijs aanvaarden. Eerlijk betekent ook kwaliteitsvol. Reeds 150 Waalse scholen kopen de chocolademelk van Fairebel.

Brigitte Grisar is verantwoordelijk voor het Brussels voedselhulp-overleg voor de Federatie van de Sociale Diensten. Het aantal personen dat nood heeft aan voedselhulp stijgt constant en dat is verontrustend. Deze mensen hebben geen toegang tot duurzaam kwaliteitsvoedsel. Sociale restaurants (56%), voedselpakketten (39%) en sociale kruideniers (5%) nemen de bedeling op zich. De bevoorrading gebeurt nu via de Voedselbank, een erkende instelling, maar gezien de Europese steun in 2014 zal wegvallen, rijst er een groot probleem. Brigitte Grisar bezocht tijdens een studiereis in Frankrijk het programma «Uniterres du Réseau A.N.D.E.S. in Andes», dat duurzame voeding en sociale emancipatie verzoent. "Solidaire kruideniers" werken er rechtstreeks samen met kwetsbare landbouwers die verse producten leveren. Beide kwetsbare groepen ontmoeten elkaar. Dit voorbeeld werd in Wallonië voorgesteld aan de minister van Sociale Zaken Tillieux.

MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIES EN NETWERKEN

 Anaïs le Troadec werkt voor SAGAL (Solidaire Aankoopgroep van Agro-ecologische Landbouw) Brussel. Deze groepen helpen de lokale producenten te werken op een manier die het milieu en de traditionele kennis respecteert. Sinds de oprichting van dit netwerk in 2006, zijn de SAGALs als paddestoelen uit de grond geschoten: er zijn er nu 62. Elke SAGAL belooft het charter van het netwerk te respecteren www.gasap.be/-La-Charte-des-GASAP.

 Sébastien Kennes van Rencontre des Continents vzw. Via vorming, animatie, conferenties, debatten, evenementen willen zij verandering tweebrengen via het bord. De transitie is dringend, noodzakelijk en vraagt naar samenwerking met onder andere boeren. Een paradigmaverschuiving is nodig: er is niet een andere wereld mogelijk, maar er zijn duizend en één dingen te doen om deze wereld te verbeteren! Vandaar het belang van volksonderwijs om kennis en vaardigheden te valoriseren want veel kennis gaat nog steeds verloren. Voedselsoevereiniteit moeten we hier in het Noorden waar maken, maar daarbij het Zuiden incalculeren. Zo is het project "Meesters in ecologische en politieke keuken" opgezet. Het richt zich tot de minstbedeelden in de samenleving via kleinschalige vormen van animatie. Op termijn kan zich hieruit kwalitatieve vorming ontwikkelen en kunnen verscheidene sociale economieprojecten ontstaan in verschillende wijken. Diverse partners werken mee: twee OCMW's, Culture et Développement, Equipes Populaires, La Maison Verte et Bleue, alfabetiseringsverenigingen...

Veerle Devaere

2e vlaamse AANKONDIGING hennepweek

Kemp, de parel van de drugsvrije eco-innovatie, komt uit de schaduw! Sinds de eerste Vlaamse hennepweek zijn er verschillende Belgische hennepproducten op de markt gekomen, waaronder twee merken kempolie en -zaad, kempbrood, bouwblokken, kempkalk voor de bouw. Kempisolatiematten en andere voedingsproducten van eigen bodem zijn binnenkort ook verkrijgbaar!

Van 15 tot 22 september vindt overal in Vlaanderen de tweede hennepweek plaats: bezoek een hennepveld, een kemphuis, of leer bouwen met kempkalk, koop je nieuwe kempbroek! Kortom: kom alles te weten over kemp.

Doe het zelf!

Ken je een lokaal verkooppunt van kempproducten? Spreek de eigenaars aan om mee te doen met een korting, een wedstrijd, een workshop, een demo...

Organiseer je graag zelf een lokale tour langs kempveld, kemprestaurant, kemphuis en verkooppunt? Of sterker nog: overtuig een lokale handelaar om kemp te integreren in zijn roomijs, brood, winkel, café, restaurant, gebouw... De nodige info en ondersteuning krijg je van ons.

Meer weten?

Meer info over kempproducten vind je op www.kannabis.be. Op www.facebook.com/drugsvrij kan je alle nieuws over de campagne en kemp in de wereld volgen of schrijf in op onze kemp-nieuwsbrief www.wervel.be/nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van nieuwe ontwikkelingen of cursussen.

Joannis Karamitsos

Wervel wordt gedragen door vrijwilligers. Zoals Joannis Karamitsos, die elke week enkele namiddagen meewerkt op kantoor.

Vrijwilliger in de kijker

Hoe kwam je in contact met Wervel?

Op vrijwilligerswerk.be ben ik in contact gekomen met de bib van MundoB. En ben ik daar beginnen werken als vrijwilliger. Omdat Wervel gehuisvest zit in hetzelfde gebouw, leerde ik Wervel kennen. Het werk in de bib sprak me niet zo sterk aan omdat ik er niet veel mee leerde. Zo kwam ik bij Wervel terecht.

Wat motiveert je precies om je voor Wervel in te zetten?

Ik heb environmental engineering in Southampton gestudeerd. Als je denkt aan positieve zaken zoals het beschermen van alle soorten organismen, dan is dat op zichzelf erg gezond voor de geest. Ik vind het ook fijn om samen te werken met intelligente mensen die bezorgd zijn om de toekomst van onze planeet. Groen gedachtegoed gaat niet alleen over het leefmilieu, maar ook over eerlijke handel en ook over de bescherming van mensenrechten. Mensen zouden het voordeel van een groene stem breder moeten zien. Ook ben ik zeer kritisch tegenover ggo's: als je in het milieu een nieuwe soort loslaat, kan je niet echt goed inschatten wat precies de gevolgen zijn, een ecosysteem is heel langzaam tot stand gekomen, en we nemen een risico door ggo's in het systeem los te laten, waardoor bestaande soorten potentieel gevaar lopen.

Hoe belangrijk is Wervel voor jou als consument?

Ik vind de prijzen voor ecologische producten nog te duur. Ze verdienen meer steun van de overheid om juist die producten minder duur te maken. Ik kies zoveel mogelijk voor Belgische producten als ik in de winkel kom. Het enige product dat ik koop uit het buitenland is de Griekse yoghurt omdat ik die beter vind dan de Danoneproducten. Ik eet wel elke dag vlees.

Hoe blik je terug en vooruit op je engagement bij Wervel?

De kempcampagne vond en vind ik heel interessant, voor papier is het blijkbaar veel efficiënter om met kemp te werken dan met houtvezel, omdat het vier keer zo snel groeit. Ik wilde ook mijn Nederlands verbeteren, mijn vader is Griek, mijn moeder was Nederlandse en ik vond het jammer dat ik mijn taal helemaal kwijtgeraakt was. Het is motiverend en passionerend om de taal opnieuw te leren. Elke dag leer ik wel wat bij op dat vlak. Ik ben blij dat ik mag meewerken en dat mijn werk wordt geapprecieerd, en ik vind het een goed team op kantoor en hoop nog lang te kunnen meewerken.

Huidige vrijwilligers vacatures wervel.be/vrijwilligersvacatures

- *Campagnemedewerker lokaal, Ecologisch en Fair (LEF)* je interviewt producenten met LEF, je hebt een vlotte pen, je bemant een stand op evenementen, je werkt mee een interactief spel uit (zie pag. 8-12)
- *Kempkunstenaar* je bent een creatieve geest die met vijfhonderd kleurrijke hennepflyers een kunstwerk wil bouwen tegen 15 september
- *Campagnemedewerker hennepweek* je helpt mee folders verdelen, afspraken maken met boeren en winkels, lokale pers aanschrijven,...
- *ICT coach*: je bent een ICT enthousiasteling die lokale vrijwilligers te lande helpt met technische aspecten van Google Drive en allerhande sociale netwerken

Schaalgrootte in de landbouw

De voorbije maanden zijn zowel in Nederland als in Vlaanderen studiedagen gewijd aan de toekomst van de landbouw vanuit het oogpunt van schaalgrootte en grondgebruik. De gewenste aanpassing van de pachtwetgeving speelde in beide gevallen een grote rol in het debat. In beide regio's leeft het groeiend inzicht dat de huidige pachtwetgeving voor steeds meer landbouwbedrijven een hinderpaal wordt. Politici, academici en landbouweconomen bepleiten een vernieuwde regelgeving, vooral in functie van de noodzakelijk geachte verdere schaalvergroting in de landbouw. De logica van de markt en de technologie eist dat nog heel wat kleinere landbouwbedrijven op termijn verdwijnen en een beperkt aantal grote industriële productie-eenheden overblijven.

Groot, groter, grootst?

In Vlaanderen wordt een landbouwbedrijf als grootschalig ervaren zodra het meer dan 100 hectare groot is en – afhankelijk van de soort – een paar honderden tot duizenden dieren houdt. Kijken we over onze grenzen, dan blijkt het 'grootschalig landbouwbedrijf' naar Vlaamse norm piepklein te zijn in vergelijking met wat elders als grootschalig geldt. Want binnen Europa is een grootschalig landbouwbedrijf al gauw een bedrijf van meerdere duizenden hectaren. En kijken we nog verder in de wereld, dan is ook dat slechts kinderspel en zijn grootschalige landbouwbedrijven tienduizenden tot honderdduizenden hectare groot.

Ook in de biologische landbouw is er een tendens tot schaalvergroting, zowel in de landbouwproductie zelf als in de verwerking en distributie. Vooral de toenemende afzet van bio-producten via import en export en via supermarkten, die liefst grote uniforme partijen inkopen tegen de laagst mogelijke prijs, is daarin een drijvende kracht. Een goede reden om ook eens vanuit een duurzaam perspectief licht op dit vraagstuk te laten schijnen. Niet louter vanuit een gangbaar, klassiek-economisch perspectief, maar vanuit 5 duurzaamheidspijlers: de ecologie, de economie, de sociale context, de rechtsverhoudingen en de globale visie.

Men spreekt in kringen van duurzame landbouw en voeding vaak met enige afwijzing over 'grootschalige' landbouw. Aan de andere kant leeft er – vooral bij niet-boeren – een grote sympathie voor 'kleinschalige' landbouwinitiatieven, land- en tuinbouwbedrijven met korteketenverkoop, kinderboerderijen, permacultuurtuinen en stadslandbouwprojecten. De polarisatie tussen grootschaligheid en kleinschaligheid dreigt ze allebei in hun extremen te doen vervallen. Daar waar grootschalige landbouw op veel vlakken verstorend en vervreemdend werkt, missen te sterk kleinschalig georiënteerde landbouwprojecten vaak essentiële efficiëntie, rendabiliteit en niet zelden ook vakmanschap.

Drijfveren voor grootschaligheid

Grootschaligheid in de landbouw ontstaat vooral vanuit een hang naar efficiëntie, specialisatie, standaardisatie en het drukken van de kostprijs; de zogenaamde "wetten van de markt". Met 'markt' wordt dan wel de vrije (wereld-)markt bedoeld en dat is niet het enige denkbare marktmechanisme, laat staan het meest duurzame. Volgens schattingen zou slechts 25 % van het voedsel dat wereldwijd wordt geconsumeerd, op die wereldmarkt verhandeld worden, terwijl die 25 % in grote mate de prijs bepaalt van de overige 75 % die lokaal geproduceerd, verhandeld en geconsumeerd wordt. Met andere woorden: grootschalige landbouwbedrijven bepalen de prijzen waartegen kleinschalige boeren moeten werken, maar permitteren zich daarbij om stevige bedragen aan landbouw- en exportsubsidies op te strijken en heel wat kosten af te wentelen op het milieu en de maatschappij. Zo produceren zij vaak onder de reële kostprijs en leggen via de wereldmarkt die prijs op aan alle andere boeren.

Indicatoren voor een duurzame schaalgrootte

Als we ons de vraag stellen tot waar schaalvergroting zinvol is en vanaf wanneer schaalvergroting de kwaliteit en duurzaamheid niet meer ten goede komt, blijkt het antwoord niet voor de hand te liggen. Een absoluut optimaal of maximaal cijfer in aantal hectare per bedrijf valt hier niet zomaar te noemen en is sterk afhankelijk van de regio, de concrete landbouwproductie en de bedrijfsorganisatie. Duurzame schaalgrootte in de voedselproductie heeft immers niet enkel te maken met de louter agrarische en ecologische aspecten. Ook duurzame economische en sociale structuren spelen een rol. En op langere termijn zijn ook de juridische structuur (voor zowel vastgoedeigendom als uitbating) en de ideologische uitgangspunten in de bedrijfsvoering van cruciaal belang; kortom de 5 bovengenoemde duurzaamheidspijlers.

wat is de juiste

Indicatoren voor een duurzame schaalgrootte

Agrarisch Duurzame schaalgrootte op landbouwkundig vlak ontstaat wanneer het landbouwsysteem een samenhangend en grondverbonden geheel vormt dat ecologisch verantwoord wordt beheerd. In hoeverre kunnen bodem, plant, dier en mens, die deel uitmaken van het bedrijf, het geheel bevatten, er een waardige plaats in krijgen en een relatie hebben met de kringlopen op het bedrijf? De 'ontmenging' van de diverse sectoren in de landbouw tot gespecialiseerde bedrijven ligt aan de basis van het ecologisch deficit van de huidige landbouwcultuur. Gemengde landbouwenteiten komen vanzelf tot evenwicht maar zijn niet onbeperkt in grootte. Georganiseerde stofkringlopen tussen bedrijven (koppel-bedrijven) zijn een andere mogelijkheid om hetzelfde te realiseren. De gigantische mestoverschotten die Vlaanderen kent, zijn in een grondverbonden landbouw onbestaande. Maar deze samenhang op agrarisch vlak staat niet los van de vraag hoeveel mensen op het bedrijf werken en welke consumenten de producten van het bedrijf verbruiken.

Economisch In diverse sectoren in de landbouw worden de producten op 'de markt', afhankelijk van allerlei schommelingen in vraag en aanbod, regelmatig (soms jaren lang) onder de kostprijs vergoed. Dat blijft enkel mogelijk omdat:

- ➔ veel meer boerengezinnen dan men maatschappelijk wil geweten hebben op de rand van de armoede leven en onmenselijk hard en veel werken
- ➔ allerlei subsidies de te lage kostprijzen wat proberen te compenseren (maar steeds verder worden afgebouwd)
- ➔ heel wat kosten worden afgewenteld op het milieu en de gezondheidszorg
- ➔ veel boeren hun bedrijf 'opeten', of dus dat zij ofwel het bedrijf helemaal uitboeren ofwel de stijgende waarde van het vastgoed nodig hebben als pensioenvoorziening, waarmee zij de last verschuiven naar hun opvolgers.

Ondanks alle schijn is de gangbare landbouw in veel gevallen structureel niet rendabel. Toch bepaalt de prijs van gangbare voeding voor de meeste consumenten het referentiepunt waarmee zij de prijs van biologische voeding vergelijken. Op basis daarvan wordt doorgaans bio-voeding duur of té duur bevonden. De gangbare prijsvorming is nochtans volledig verstoord en vertekend. Via onze belastingen betalen we mee

aan dit verstoord landbouwmodel; de totale kostprijs ervan ligt aanzienlijk hoger dan voor duurzaam geproduceerde voeding waar in sommige gevallen zelfs weinig of geen subsidies aan te pas komen.

Sociaal De landbouwpolitiek van de voorbije decennia heeft er alles aan gedaan om het aantal mensen per hectare, dat in de landbouw werkt, zo laag mogelijk te krijgen. Een enorme uitstoot aan arbeidskrachten uit de landbouw heeft plaats gehad in de richting van de industrie en de dienstensectoren. Stilaan evolueert het percentage van de actieve bevolking dat werkzaam is in de landbouw naar 1 %.

Juist het omkeren van deze logica brengt nieuw perspectief in de landbouw: Hoe kunnen we zoveel mogelijk mensen te werk stellen in de landbouw op een rendabele manier, zonder structurele, rechtstreekse en onrechtstreekse productsubsidies, zonder afwenteling op milieu en samenleving, zonder massa's voedselkilometers en mét zoveel mogelijk lokale consumptie?

© Guido Sterkendries

Schaa*l*?

Als primaire sector is de landbouw steeds de basis geweest van de economie, de samenleving en de cultuur. Het uitkleden van de landbouw tot goedkope grondstoffenproducent (met name door blinde schaalvergroting) haalt het fundament van onze maatschappij onderuit. Om duurzame tewerkstelling in en rond landbouwbedrijven te kunnen creëren is lokale consumptie en verweving van stad en land belangrijk. In weinig regio's in de wereld is de bevolkingsdichtheid zo groot als in Vlaanderen. Bijgevolg is ook nergens de kans zo groot om het buitengebied en de stedelijke kernen met elkaar te verbinden. Voeding zal in dat geval onvermijdelijk duurder zijn dan het huidige prijsniveau (zie hoger), maar op allerlei andere maatschappelijke kosten – die nu worden veroorzaakt door een de structurele afwenteling – kan hierdoor drastisch worden bespaard. Wedden dat het uiteindelijk resultaat een (landbouw)economie is die de welvaart beter verdeelt en gezondere en gelukkigere burgers oplevert? We zouden opnieuw een mens-gerelateerde landbouw ontwikkelen die haar kosten internaliseert én voor heel wat zinvolle en gezonde tewerkstelling zorgt.

Steeds meer boeren werken alleen, daar waar landbouw van oudsher en ook wereldwijd een gemeenschapsactiviteit is. Om duurzame, gemengde bedrijven met een gezonde schaalgrootte te kunnen uitbaten, zijn landbouwgemeenschappen nodig waarin een goede taakverdeling bestaat en specialisatie in beroepscompetentie per bedrijfstak mogelijk is. Dat vraagt om samenwerking en aangepaste (coöperatieve) werkvormen. Niet langer enkel binnen gezin en familie. In deze tijd willen ook de zonen en dochters van landbouwersgezinnen zich niet langer moreel verplicht voelen om het bedrijf verder te zetten. Ook zij hebben recht op een vrije beroepskeuze. En even goed wie niet is opgegroeid op een landbouwbedrijf heeft recht op de keuze voor een professionele toekomst in de landbouw; 'nieuwe boeren' dus. Maar de uitdagingen tot samenwerken overstijgen ook de grenzen van het individuele bedrijf. Samenwerking tussen landbouwbedrijven wordt belangrijk als we kiezen voor lokale productie en consumptie: om het aanbod op elkaar af te stemmen, om de distributie efficiënt te regelen, om eerlijke prijzen te bepalen. En niet in het minst is de samenwerking tussen boer en consument van belang. Weten voor wie je teelt en weten uit welke hand je eet, is van levensbelang voor een solidaire economie.

Participatie van verbruikers in landbouwbedrijven is niet langer een optie maar een noodzaak voor een duurzame landbouw die de juiste schaal wil ontwikkelen.

Juridisch Ook de rechtsvormen die een landbouwbedrijf structureren, zijn een cruciale schakel in de zoektocht naar de juiste schaal in de landbouw. Nog te vaak worden vastgoed (gronden en gebouwen) en bedrijfsuitbating vanuit dezelfde rechtsvorm beheerd; bovendien niet zelden als éénmanszaak. Daardoor worden niet enkel alle bedrijfsrisico's privé gedragen, maar is ook de vermenging tussen de financiering van het vermogen en de rendabiliteit van de uitbating groot. Dat creëert minstens twee problemen die de continuïteit van landbouwbedrijven in de weg staan: niet zelden wordt het pensioen van de boer opgebouwd in het vastgoed en bij overname/overdracht van het bedrijf moet vaak het hele vastgoed geherfinancierd worden. Bij de ontwikkeling van landbouwbedrijven met een duurzame schaalgrootte moet onderzocht worden of het bedrijf op termijn overneembaar is en dus ook na deze generatie kan worden verdergezet. Daarin speelt een gezonde juridische bedrijfsstructuur meestal een hoofdrol. Vooral gemengde en multifunctionele landbouwbedrijven waar meerdere mensen (gezinnen) samen werken, hebben nood aan een heldere opdeling van activiteiten en vermogen. Daardoor worden verantwoordelijkheden helder geregeld en wordt ook het in- en uitstappen van de werkende vennoten mogelijk zonder dat het bedrijf telkens door een zware reorganisatie of zelfs crisis heen moet.

Visie & bedrijfscultuur: de mens als maatstaf

Om de schaal van de landbouw van de toekomst te kunnen bepalen en sturen is visie nodig. Niet méér van hetzelfde, maar een visie op de transitie die in de landbouw noodzakelijk is en die trouwens al bijna 90 jaar in heel Europa aan de gang is. De prille roots van de biologische landbouw dateren van de jaren '20 van de vorige eeuw. De toenemende internationale roep om meer agro-ecologische landbouwtechnieken te ontwikkelen, is niet meer dan een hernieuwd appèl. Ondertussen is de biologische landbouw gevangen geraakt ('beschermd') door wetgeving. Alles ligt vast: strikte controle-procedures, lijsten met toegestane en verboden producten en teelttechnieken, ... Zelfs een toegelaten

contaminatie door ggo's van 0,9 % terwijl een detectie vanaf 0,1 % mogelijk is! Wat eerst een grote opportuniteit leek (een wettelijk kader) keert zich meer en meer tegen de bio-boer en de eigenlijke motieven van zijn engagement. Daarom is blijvende bezinning op de fundamentele uitgangspunten van de bio-beweging levensnoodzakelijk. En daarom is het ook goed dat naast de wettelijk gestroomlijnde bio-beweging een beweging voor agro-ecologie een nieuw elan krijgt.

Om duurzame richtlijnen voor de schaalgrootte in de landbouw te ontwikkelen, is het nodig een globale visie te hanteren. Een visie die recht doet aan wat landbouwkundig mogelijk is met respect voor de ecologische grenzen, die economisch en sociaal de lasten en lusten eerlijk verdeelt, die rekening houdt met de bedrijfscontinuïteit op lange termijn en die ethisch verantwoord omgaat met het leven van micro-organismen, planten en dieren. Dat lijkt heel complex, maar uiteindelijk is dat behoorlijk eenvoudig: neem de mens zelf als maatstaf. Wij zijn deel van de natuur die we in de landbouw in cultuur brengen. Door respect te tonen voor onze eigen natuur, respecteren we ook de grenzen aan de schaal in de landbouw. Landbouw op mensenmaat is noch kleinschalig, noch grootschalig.

Naar een duurzame schaalgrootte in de Vlaamse landbouw

In een maatschappij waar de overgrote meerderheid van de bevolking in de stad of op 'stadse' wijze leeft en straks nog 1% van de actieve bevolking instaat voor de voedselproductie, is een efficiënte landbouw nodig. Té veel versnippering door kleinschalige landbouwbedrijven is om meerdere redenen niet efficiënt. Dit verhoogt nodeloos de kosten voor bedrijfsbeheer, mechanisatie en logistiek. Maar anderzijds de landbouwsector massaal verder rationaliseren door ruilverkavelingen en selectieve subsidiestromen tot grote, gespecialiseerde en super-efficiënte productie-eenheden, is evenmin zinvol gezien de vele niet-duurzame neveneffecten.

We hebben nood aan een landbouw waarin bedrijfsentiteiten en samenwerkingsverbanden worden ontwikkeld, waar mensen en niet machines de maat vormen, waar meerwaarde richtinggevend is in plaats van winst en waar verstandig wordt omgesprongen met techniek en technologie.

Dit vraagt veel meer dan de klassieke instrumenten tot verbetering van de efficiëntie en schaal in de landbouw zoals ruilverkavelingen (grondgebruik), afzetcoöperaties (veilingen, melkfabrieken) of mechanisering (gedeelde machineparken). Het vraagt om duurzame, lokaal verankerde schaalontwikkeling in de landbouw op sociaal-economisch vlak (coöperatieve en participatieve landbouw) en duurzame eigendomsstructuren voor landbouwgrond en landbouwbedrijven.

De traditie in de Vlaamse landbouw heeft vele kleine landbouwbedrijfjes doen ontstaan. De transitie naar een gepaste schaalgrootte hoeft niet te betekenen dat het grootste deel daarvan wordt opgedoekt ten gunste van enkele grote bedrijven waar super-efficiënt, onder de kostprijs en zielloos wordt

geproduceerd. Integratie van kleinere bedrijven in coöperatieve structuren met lokale, consument-verbonden afzetlijnen kunnen evenzeer tot de gewenste schaaloptimalisatie leiden. Een mooi voorbeeld hiervan is het Oost-Vlaamse samenwerkingsverband 'De Vroente' van 3 bestaande kleinere bio-bedrijven die vergaand uitwisselend en ondersteunend samenwerken rond afzet, klantencommunicatie, bedrijfsorganisatie, visie, kennisontwikkeling en bedrijfscontinuïteit.

Anderzijds is voor grote landbouwbedrijven niet de specialisatie en industrialisering van de productie de uitweg, maar juist de diversificatie in combinatie met een toename van de tewerkstelling en de toegevoegde waarde op het landbouwbedrijf. Op die manier kan een samenwerkende landbouwgemeenschap van meerdere ondernemers/gezinnen makkelijk meerdere honderden hectare bewerken zonder dat de ziektes van de grootschaligheid (monoculturen, dumpingprijzen, ...) toeslaan. We kennen in Vlaanderen op dit vlak nog weinig voorbeelden, maar in onze buurlanden zijn er heel wat inspirerende voorbeelden.

Geert Iserbyt, Landwijzer

www.landwijzer.be

Landwijzer is het gespecialiseerd kennis- en vormingscentrum voor biologische en biologisch-dynamische landbouw en voeding in Vlaanderen.

Ijveren voor betere toegang tot grond

FIAN Belgium en OXFAM Solidariteit publiceerden begin 2013 de brochure De toegang tot grond verbeteren in België en in het buitenland waarin ze de Belgische overheid aanbevelen om de vrijwillige richtlijnen van het Committee on World Food Security voor een verantwoord grondbeheer toe te passen. Niet alleen het Zuiden, maar ook België krijgt te maken met problemen zoals speculatie en concentratie van grondbezit in handen van grote bedrijven. Onze overheid zou bijvoorbeeld kavels kunnen toekennen aan landbouwers als onderdeel van milieubeschermingsprojecten. En kleine landbouwbedrijven en jonge landbouwers moeten dringend makkelijker toegang krijgen tot grond.

Het ILC (International Land Coalition) kwam 25 april samen in Guatemala: 273 afgevaardigden uit 47 landen i.v.m de wereldwijde landproblematiek. Hun slotverklaring vind je op: wervel.be/ilc

Woord & proomwepem in Wageningen

"Biologische voeding is minder goed voor het milieu", beweerde Aalt Dijkhuizen, bestuursvoorzitter van Wageningen Universiteit vorig jaar al. "Biologische productiesystemen zijn minder productief, waardoor ze meer grond en grondstoffen verbruiken en dus meer broeikasgassen uitstoten". De uitspraken van Dijkhuizen deden heel wat stof opwaaien. Twee collega's van Dijkhuizen, Pablo Titonell en Jan Douwe Van der Ploeg, geven een wederwoord.

"Groene revolutie is mislukt"

Bron: Reformatorisch Dagblad
16/05/2013

De moderne, intensieve landbouw is niet in staat om de groeiende wereldbevolking te blijven voeden. Daarom moet het roer radicaal om, vindt Pablo Titonell. Hij is op 16 mei aangetreden als hoogleraar "farming systems ecology" aan de Universiteit Wageningen.

Voor Titonell is de groene revolutie mislukt. De snelle technologische vooruitgang van de laatste decennia heeft een landbouw opgeleverd die schaarse hulpbronnen verspilte, het milieu vervuilde, verantwoordelijk is voor verlies aan biodiversiteit en slecht is voor de gezondheid van de mens.

In zijn inaugurele rede breekt de in Argentinië geboren wetenschapper een lans voor een „ecologische intensivering” van de landbouw op wereldschaal. Kleine boeren in ontwikkelingslanden –die nu al bijna de helft van de wereldvoedselproductie voor hun rekening nemen– kunnen met relatief simpele aanpassingen hun opbrengsten verdubbelen. Boeren in de westerse wereld zouden juist een stapje terug moeten doen, vindt Titonell.

Volgens de hoogleraar „subsidieert” de maatschappij westerse boeren voor de grootschalige inzet van kunstmest, bestrijdingsmiddelen en brandstof. Tegelijk draait de samenleving op voor de „schadelijke gevolgen” van de moderne landbouw.

Hoezo subsidie?

„Boeren krijgen geld vanuit de EU. Ook indirect is er sprake van subsidie, omdat de milieukosten voor rekening komen van de maatschappij. Uit drinkwater moet nitraat worden gehaald, dat er door overmatig kunstmestgebruik in terecht is gekomen. Volgens een VN-rapport veroorzaakt het gebruik van bestrijdingsmiddelen jaarlijks 10 miljard euro aan kosten in de volksgezondheid. Ook besmettelijke dierziekten, waarmee de intensieve veehouderij

gepaard gaat, leiden tot hoge kosten. Als je dat allemaal mee zou rekenen, zou de prijs die we betalen voor melk, vlees en graan veel hoger moeten zijn. Dan zou er nauwelijks of geen verschil meer zijn met de prijs van biologisch voedsel.”

Kunt u voorbeelden geven van ecologische intensivering?

„Het gaat erom dat je beter gebruikmaakt van de natuurlijke bronnen die beschikbaar zijn. Ziekten kun je onderdrukken met sterke gewassen. Insecten kun je aanpakken door gemengde teelt van een cultuurgewas en een lokgewas. In droge gebieden zoals de Sahel worden proeven gedaan met gemengde teelt van zeer diep wortelende planten, die het water naar boven halen, en een cultuurgewas dat daarvan profiteert.”

U vindt dat de duurzaamheid van de moderne landbouw ten onrechte vooral wordt afgemeten aan de CO2-uitstoot. U noemt als voorbeeld de snelgroeiende plofkipp. Maar dat dier gaat toch ook heel efficiënt met voedsel om?

„Oké, maar een lage CO2-uitstoot en hoeveelheid voer per kilo vlees zeggen niets over dierenwelzijn, de afhankelijkheid van antibiotica, de gezondheid van de mensen die in de stallen werken of de kwaliteit van het kippenvlees.”

Uw visie verschilt behoorlijk van die van Aalt Dijkhuizen, bestuursvoorzitter van Universiteit Wageningen. Dijkhuizen hield vorig jaar juist een pleidooi voor de intensieve landbouw als oplossing voor het wereldvoedselprobleem.

„Ik heb geen problemen met Dijkhuizen. Hij is bestuurder, geen onderzoeker. Maar hij heeft een duidelijke visie. Dat waardeer ik, al ben ik het niet met hem eens. Discussie is goed voor de wetenschap. Zijn visie is gericht op Nederland en hij is van een andere generatie, opgeleid in de tijd van de groene revolutie. Maar de tijd dat we dachten dat we met technische vernieuwingen alle problemen in de wereld konden oplossen, is voorbij. Wereldwijd lijden 1 miljard mensen honger. Veel kinderen sterven voordat ze 5 jaar oud zijn. Wat we nodig hebben, zijn technieken die voor de meerderheid van de mensen bruikbaar zijn. Technologische landbouw werkt alleen in bepaalde delen van de wereld.”

Woord & proomjapəm

... vervolg

"het is allemaal zó sleets"

Professor Jan Douwe van der Ploeg is de grootheid van het 'andere Wageningen UR'. Hij pleit voor openheid van geest en – net als WUR-voorzitter Aalt Dijkhuizen – voor trouw aan de feiten. Hij werd geïnterviewd door Sebastiaan Aalst en Samuel Levie als tweede in hun serie gesprekken over de verduurzaming van het voedselsysteem. Bron: Foodlog.nl

Jan Douwe van der Ploeg is hoogleraar rurale sociologie aan de Universiteit van Wageningen. Hij ontvangt ons in

zijn werkkamer die vol ligt met stapels papieren. Aan de muren hangen allerlei posters, op één zijn naast van der Ploegs' gezicht Chinese letters te lezen. Jan Douwe legt uit dat hij ook actief is op de Universiteit van Peking. Geleidelijk aan komt een interessant gesprek op gang.

Het debat over de toekomst van ons voedselsysteem lijdt volgens Van der Ploeg onder een drietal fundamentele problemen. "Om te beginnen zien we te weinig dat mensen over hun eigen preferente invalshoeken heen stappen en eerst een alomvattend kader proberen te schetsen dat duidelijk maakt wat de problemen zijn waar we een antwoord op moeten vinden. Om vervolgens de vraag te stellen: wat betekent dat dan? Daarnaast praat men vaak op een manier die is losgezongen van de werkelijkheid. Men kent de empirie niet en is daar ook niet altijd in geïnteresseerd. Men is bezig met een virtuele werkelijkheid, c.q. met hoe het zou moeten zijn plaats van hoe het is. Tenslotte, leidt het debat onder een enorm sterke framing. Deze frames leiden in praktijk tot een vorm van bijziendheid, waardoor ontwikkelingen in de periferie buiten beeld blijven."

"Ten bate van wie is de intensivering?"

Een praktisch voorbeeld van hoe zaken worden 'weggeframed' is volgens Van der Ploeg dat men het nooit heeft over de kleine boeren bedrijven met minder dan 2 hectare. Toch zijn er wereldwijd 800 miljoen van deze boerenbedrijven. Van der Ploeg: "Als je hen wegzet als niet relevant ben je met iets heel merkwaardigs bezig."

Toch is dit 'wegframen' wat volgens Van der Ploeg op grote schaal gebeurt. Terwijl Jan Douwe op een leeg A-4'tje voor ons een schets maakt hoe dit gebeurt. "Het is een soort verkokering. Je ziet een grote structurele coherentie tussen het Ministerie, Wageningen Universiteit, de top van de boerenbonden en de agribusiness die samen het expertsysteem vormen. Zij delen min of meer dezelfde visie. Zij kijken naar dat deel van de werkelijkheid dat men relevant vindt en zij missen daardoor een groot deel van het probleem en een serie aanzetten voor oplossingen." De analyse is vervolgens een bekende; de wereldbevolking neemt toe en daarom zal er meer

geproduceerd moeten worden. Dit betekent verdere intensivering en die moet worden gerealiseerd middels investeringen in nieuwe technologie. "Een aantrekkelijk verhaal, maar ook een verhaal waarin een aantal cruciale vragen niet worden beantwoord. Waar moet er geïntensiveerd worden? Moeten wij in Europa het voedsel voor de rest van de wereld produceren? Hoe moet er geïntensiveerd worden? En is er maar één manier van intensiveren?" Een andere blinde vlek die van der Ploeg in dit denken opmerkt, is dat er vaak uitsluitend wordt gekeken naar technology-driven intensivering. Labour-driven intensivering wordt veelal over het hoofd gezien, terwijl dit op de plekken waar intensivering echt nodig is juist voor de hand zou liggen. Een andere vraag die volgens Van der Ploeg te vaak wordt genegeerd is "Ten bate van wie is de intensivering?"

Van der Ploeg: "We lijken te vergeten dat landbouw meer is dan alleen voedselproductie. Het is ook een bron van inkomen. Honger uitbannen betekent dat je zowel productie nodig hebt als een koopkrachtige vraag. Het is een testimonium paupertatus om te zeggen we gaan een landbouwontwikkeling creëren als deze een groot deel van de landbouwbevolking geen enkele toekomst kan bieden." Toch is het volgens Van der Ploeg wel de consequentie van het technocratische denken, dat het tot dergelijke ontsporingen kan leiden. "De technisch economische benadering die dominant is plaatst alle andere factoren zoals mensen, sociale- en maatschappelijke belangen buiten haakjes."

Volgens Van der Ploeg is China een verpletterend voorbeeld dat het anders kan. "China heeft de total factor productivity het meest doen stijgen in de afgelopen 30 jaar. China laat daarmee volstrekt het tegenovergestelde zien van Afrika waar wij ons Westerse landbouwparadigma steeds aan het uitproberen zijn. In China is de productie gestegen en de armoede afgenomen. In Afrika stagneert de productie - neemt deze per hoofd van de bevolking zelfs af - en neemt de armoede toe." Volgens Van der Ploeg heeft China het succes te danken aan uitgekiend overheidsbeleid: "Waar wij onze landbouwpolitiek steeds verder hebben afgebouwd – als onderdeel van het neo-liberale project – heeft China juist op een hele slimme manier landbouwpolitiek ontwikkeld. De welstand op het platteland is enorm verhoogd. Dat is ook een expliciete doelstelling van het beleid van China (leefbaarheid vergroten van het platteland). China is in staat om migratie te combineren met ontwikkeling van de landbouw."

Dat is ook hard nodig volgens Van der Ploeg omdat een recente studie van CIRAD (Agricultural Research for Development) heeft aangetoond dat steden nooit in voldoende werkgelegenheid kunnen gaan voorzien. "In China is migratie een in essentie cyclisch fenomeen. Continue wisselwerking tussen stad en platteland. Men vertrekt uit de dorpen, werkt een tijdje in de industrie of de bouw en keert dan terug naar het eigen dorp. Ondertussen wordt een deel van het inkomen naar het dorp gestuurd, waardoor er een voortdurende stroom van inkomen naar het platteland is." Een tweede voorbeeld dat Van der Ploeg noemt, is Brazilië. "Kleine boeren produceren per hectare meer dan de grote bedrijven." We vragen hem waarom deze feiten niet onder ogen worden gezien aangezien zij volgens

hem zo onomstotelijk kunnen worden bewezen. "China wordt in het Westen niet gezien als referentiepunt. Het valt buiten het frame. Men kent het niet of het is zo anders dat men niet weet wat men er mee moet. Daarnaast botst het volledig met het Westerse landbouwparadigma. En in Brazilië kijkt men vooral naar de grote bedrijven. Zowel in geval van Brazilië als China reageert men op een manier van 'wat moeten we ermee?'" De bijziendheid van het expertsysteem leidt er volgens Van der Ploeg niet alleen toe dat deze en kansrijke ontwikkelingen elders over het hoofd worden gezien. Ook worden de zwaktes van het huidige systeem volgens Van der Ploeg onderschat. "Men blijft vasthouden aan het ideaal van het grootschalige sterk gespecialiseerde bedrijf, terwijl het precies deze bedrijven zijn die als eerste in de problemen kwamen vanaf het begin van de crisis in 2008-2009. Veel van die bedrijven kregen te maken met negatieve cashflow die door de banken moest worden bijgefinancierd. Juist deze bedrijven blijken niet bestand tegen volatiliteit in de markten. Gemengde, multifunctionele bedrijven (die zelf produceren en vermarkten) blijken robuuster te zijn. Van der Ploeg: "Het is zoals de Engelsen zeggen: het is niet slim om al je eieren in één mandje te leggen." Wij vragen hem wat we van de grote voedselconglomeraten mogen verwachten. Van der Ploeg laat er geen onduidelijkheid over bestaan: "De grote voedselimperies zouden weleens kunnen imploderen. Als gevolg van het hoge aantal overnames zijn de schulden hoger geworden dan de assets die zij bezitten. Deze bedrijven zullen het steeds moeilijker krijgen om zich te laten herfinancieren." Als voorbeeld

noemt hij Vion dat aanzienlijke onderdelen van het bedrijf moest verkopen. We vragen hem uiteraard wat de consequenties zouden zijn als de grote partijen om zouden vallen. Van der Ploeg: "De consequenties kunnen dramatisch zijn. Dan vallen er een hoop aanvoerlijnen van voedsel stil." En dan plotseling lachend: "Dan gebeurt misschien wel hetzelfde als met de banken. Dat de overheid in zal grijpen. Dan worden het in plaats van supermarkten systeemmarkten!" We vragen hem of hij een dergelijk scenario reëel acht. "Natuurlijk. Neem Ahold. Toen de boekhoudschandalen naar buiten kwamen hebben de banken in moeten grijpen om het concern te redden. Zouden ze dat in de huidige markt nog doen? Ik denk het niet!" Voor we afronden stellen we Van der Ploeg de vraag die we iedereen stellen: wat is uw aanbeveling richting consument, overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen? "Ik zou de consument willen aanbevelen om eens in de zoveel tijd een echt goed stuk vlees te eten, in plaats van de grote hoeveelheden goedkoop vlees. De overheid zou meer ruimte moeten bieden aan het midden en kleinbedrijf, waarmee ze direct ook de werkgelegenheid stimuleren. Boeren adviseer ik om zich niet te laten verleiden tot eindeloze schaalvergroting, maar in te zetten op het ontwikkelen van multifunctionele activiteiten." Voor de rest van het bedrijfsleven heeft Van der Ploeg ook nog een advies: "Doe eens wat origineels, het is allemaal zó sleets! En ten slotte aan de wetenschap: "Kijk eens hoe de dingen echt zitten. Stap uit de virtuele werelden!"

Wervel kan slechts onafhankelijk blijven door uw steun. In deze rubriek laten we mensen aan het woord die ons steunen.

Waarom wij Wervel steunen :

Ik heb mij aangesloten bij Wervel op aanraden van mijn familie. Door het lezen van het tijdschrift en mijn interesse voor alles wat met het leefmilieu te maken heeft, is de materie behandeld in het Wervel tijdschrift mij meer en meer gaan interesseren. Vandaar ook mijn beperkte maar permanente steun.

Ik heb ook veel bewondering voor alle mensen die onbaatzuchtig iets doen voor andere mensen en voor het milieu, dus ook voor alle medewerkers van Wervel.

Met vriendelijke groeten,

VB, Linter

Een maandelijkse gift vanaf 3,34 euro kost je in werkelijkheid slechts 1,84 euro, de prijs van een brood.

**Geef ons heden
ons maandelijks brood...**

Vanaf dit jaar zijn giften zijn voor 45% fiscaal aftrekbaar, ongeacht je inkomen. De aftrekbaarheid geldt vanaf 40 euro op jaarbasis.

Triodos nr: 523-0803037-49 -

IBAN BE97 5230 8030 3749 - BIC TRIOBEBB

mededeling "GIFT" is noodzakelijk!

Zuid Noord

In de rubriek Zuid-Noord willen we de nadruk leggen op het Zuiden in relatie tot het Noorden. Geen paternalisme hier: er is ook een 'Noorden' in het 'Zuiden' en omgekeerd. Maar de onderlinge afhankelijkheid ontrafelen kan helpen om het zwart-witverhaal te kleuren.

Landgrabbing of landjepik

© Guido Sterkendries

Inpikken van grond is een oud zeer. In de koloniale tijd werden de beste gronden in Afrika, Azië en Latijns-Amerika opgeëist voor gewassen die Europa nodig had: suikerriet, cacao, koffie, rubber, ... Is het nu zo anders? Ja, nu is het niet alleen meer Europa, maar ook China, India, Japan. Ja, Brazilië doet zelf ook mee in Afrika. Meestal gebeurt de roof in samenwerking met multinationals. Soms onder het mom van ngo's, om dan nadien voluit als bedrijf zijn gang te kunnen gaan.

Koop Braziliaanse grond voor 0,50 euro/hectare

In de jaren '60 kwamen tussenpersonen in België Braziliaanse grond aanbieden aan 20 Belgische frank - een halve euro dus - per hectare. Velen zagen het als een goede belegging en kochten 8000 tot 12.000 hectare. Waarom niet eigenlijk?

Interessante belegging. Achteraf bleek dat de betreffende grond soms door drie instanties werd opgeëist. Gevolg: eindeloze juridische procedures en dat vanop 9000 km. afstand. Ook bedrijven als Volkswagen bezitten al decennia lang enorme gebieden in Brazilië. De wet die de aankoop van grond door buitenlandse bedrijven bemoeilijkte, werd omzeild door er 'Volkswagen Brasil' van te maken.

Brazilianen pikken grond van Brazilianen

De Europese afstammelingen in Brazilië kennen er ook wel wat van. Sinds de Groene Revolutie van de jaren '60 trekken de gaúchos van Zuid-Brazilië met Italiaanse, Duitse, Poolse en Oekraïense namen, hogerop met hun soja. Monocultuur soja in platgegooide, immense gebieden. Tabula rasa

om 'ontwikkeling' te brengen. Sinds enkele jaren zijn ze zo in Zuid-Piauí aangekomen. Vooral in de gemeente 'Bom Jesus' (Goede Jezus!) bezetten de Sulistas de hoger gelegen plateaus met hun soja. Wat in lager gelegen, minder bewerkbare terreinen overschiet, is voor de oorspronkelijke boerenlandbouw. Mensen worden geïntimideerd en gedwongen om grond te verkopen. Gronden van de deelstaat en van de federale staat worden stoemelings ingelijfd. Fazendeiros als grileiros, letterlijk sprinkhanen (zie kader). Ik weet niet of de goede Jezus het zou gewild hebben, maar in Bom Jesus staat er een virtuele muur tussen de oorspronkelijke bevolking en de inbrekers uit het zuiden. Ze wonen in condominiums, waar ze zich letterlijk achter muren verschansen. Je ziet ze alleen maar bijwijken rondrijden met hun dure 4x4's.

Sinds 2000 bezetten buitenlandse investeerders 65 keer België

Sinds 2000 veranderde de situatie grondig. Wereldwijd. Steeds meer buitenlandse investeerders beleggen in grond. In vele gevallen werken ze voor grote agrobédrijven. Zo ging van 2000 tot 2010 niet minder dan 203 miljoen hectare over de toonbank. 65 keer België dus. "Het grootste deel van het land komt uit ontwikkelingslanden met grote voedselproblemen", zegt Stéphanie Parmentier, specialist ter zake van Oxfam. "Nieuw onderzoek heeft nu bovendien uitgewezen dat de investeerders echt op zoek gaan naar landen met een zwakke staatsstructuur, beperkte regelgeving en een enorme corruptie. Op die manier kunnen ze meer winst maken en een administratieve rompslomp ontlopen."

Bij voorkeur de zwaksten eerst

Zowat driekwart van de 56 landen die het voorbije decennium landovereenkomsten afsloten, scoort slecht op de ontwikkelingsindex [HDI, Human Development Index] van de Wereldbank. Terwijl op deze index zelf heel wat kritiek te geven valt, vindt de Wereldbank het niet opportuun om de grote landbouwinvesteringen te staken. Een zekere bezorgdheid begint wel te groeien, temeer daar

Voedselcrisis

Niets wijst er op dat grote investeerders sinds 2010 hun zoektocht naar vruchtbare grond hebben gestaakt. Integendeel. Parmentier: "De voedselcrisis van 2008 en ook de financiële crisis hebben het fenomeen nog versterkt. Zeker door de impact van de klimaatopwarming is land een schaars goed geworden. Bovendien wordt vruchtbare grond steeds meer gebruikt voor andere zaken dan voedsel, zoals agrobrandstoffen." Op 60 procent van de gegraaide grond verbouwen de bedrijven die agrobrandstoffen. De totale hoeveelheid land die het voorbije decennium naar buitenlandse investeerders ging, kan in principe een miljard mensen van voedsel voorzien. Dat is exact het aantal mensen dat momenteel honger lijdt.

Mozambique

Een schrijnend voorbeeld is Mozambique. Het land ging al 96 deals aan, wat neerkomt op ongeveer 5 % van het areaal. Het is nog maar een begin. Er is nu een triangel ontstaan tussen Japan, Brazilië en Mozambique. Vooral in Noord-Mozambique wordt duchtig geïnvesteerd. Zie de juichkreten in de 'Club of Mozambique'. Japan zou vooral grootse werken op touw zetten, o.a. havens, want de soja moet zo vlug mogelijk naar Azië en Europa verscheept worden. Brazilië zorgt voor de overdracht van de knowhow: "Hoe

projecten richting Afrika tot nu toe alleen die van de agronegócio. Nochtans zouden Afrikanen en Brazilianen elkaar heel wat kunnen leren, van campesino tot campesino. De vogel dreigt in de oceaan te storten, als één vleugel alsmáar lange wordt en de andere korter.

Leopold II, koning der Belgen, deed het hen voor

Nee, nu wordt de strategie gevolgd die koning Leopold II eind negentiende eeuw en de Belgische staat nadien in Congo toepaste: de chefs op je hand krijgen en zo je koloniale belang doordrukken. De plaatselijke chefs zijn niet democratisch verkozen en hun wil is wet. Zo wordt heel wat grond toegezegd tegen de wil van de eigen bevolking in. De macht van de chef is onaantastbaar. Hetzelfde geldt voor de president. Hij hoeft niet veel democratische controle te vrezen om in de triangel volop mee te gaan. De Mozambikanen moeten volgen.

Plan je volgende reis naar Mozambique. Met TAP.

Ook toeristisch scoort Mozambique hoog. In het vliegtuig richting Brazilië vind ik de promotiebrochure van de Portugese luchtvaartmaatschappij TAP: suggesties van reizen met TAP naar het paradijs dat Mozambique heet. Op de cover prijkt: 'Nature in its purest state'. Met geen woord wordt gesproken over de inname van Mozambique of over de vernietiging van het paradijs.

Ik ben blij dat Disop 20 exemplaren van het laatste Wervelboek 'Legal! Optimisme - realiteit - hoop' meenam naar Mozambique. Ze zullen er in de landbouwscholen gebruikt worden om te discussiëren over welk landbouwmodel de Mozambikanen zelf willen. Willen we wel zo'n invasie van Braziliaanse soja?

Luc Vankrunkelsven,
Urutai, 15 april 2013

Lees Brazilië-blog op
lucvankrunkelsven.wordpress.com

¹www.clubofmozambique.com

"Op 60 procent van de gegraaide grond verbouwen de bedrijven agrobrandstoffen"

de erosie van landbouwgronden door deze vernietigende landbouwpraktijken wereldwijd schrikbarende vormen begint aan te nemen. "Die buitenlandse investeerders kiezen dié gebieden uit waar weinig controle is", zegt Parmentier. "En waar de lokale inwoners het zwakst staan. In vele gevallen worden die mensen verplicht hun lap grond te verkopen, terwijl het net die mensen zijn die voor hun dagelijkse voeding afhankelijk zijn van dat stukje land."

zaai ik de 'nutteloze' savanne vol met monocultuursoja?" Een driehonderdtal Braziliaanse fazendeiros zouden al actief zijn in dit veelbelovende land. Ze worden ondersteund door Embrapa, het agrarisch kenniscentrum van de Braziliaanse overheid. De Embrapa-vogel heeft sinds de tweede ambtstermijn van president Lula twee vleugels: een grote en een kleine. De grote van de agrobusiness overvleugelt de kleine, ten dienste van de Agricultura Familiar. Helaas zijn de

Eigenaars tegen sprinkhanen

Sinds 1850 kan met de 'Lei da Terra'/'Wet van de grond' grond gekocht worden. Voordien was Terra eigendom van de Portugese koning, vanaf 1824 van de Braziliaanse keizer. De Lei da Terra maakt een onderscheid tussen 'propriedade', gekochte eigendom, en 'posse', gebruiksrecht (je mag deze grond gebruiken, al dan niet met papieren als bewijs). De Posseiros zijn kleine boeren, die meestal zonder papieren van zulk gebruiksrecht

genieten. De Grileiros beroepen zich ook op de wet en verjagen dikwijls de Posseiros die soms al generaties lang op een stuk grond leven en het bewerken. 'Grileiro' betekent letterlijk sprinkhaan. De Grileiros proberen met documenten te bewijzen dat ze de gronden (dikwijls duizenden hectares) die ze illegaal bezetten, legaal aankochten en dat al lang geleden. De papieren worden ouder gemaakt: in de grond gestoken of te eten gegeven aan sprinkhanen. Al

zijn de documenten van recente datum, dankzij het 'verouderingsproces' lijken ze oud en authentiek. Dikwijls nemen ze gewoon federale gronden of gronden van de deelstaten in om dan te zien wat er gebeurt. Meermaals gebeurt er niets. Zo is het gemakkelijk om enorme gebieden in je bezit te krijgen. Als kleine landloze boeren gronden bezetten, komt de politie wel vlug langs.

“De papieren worden ouder gemaakt: in de grond gestoken of te eten gegeven aan sprinkhanen.”

Moet landbouw worden gefinancierd

Op 23 maart organiseerde Wervel een studiedag over de rol van banken en hun invloed op de landbouwsector. In de inleidende presentatie legt Bert Vander Vennet (Wervel) via concrete voorbeelden uit hoe banken landbouwers in de richting duwen van specialisatie en schaalvergroting, en investeringen richting directe verkoop en diversificatie bemoeilijken. Ons huidige financieel model is zeer sterk vervlochten met de industriële landbouw. Duurzame landbouw heeft nood aan een alternatief financieel systeem.

Analyse van ons huidig financieel model

Conventionele landbouw zit vast in de "innovatietredmolen": investeringen leiden tot schaalvergroting en lagere prijzen, waardoor andere landbouwers ook moeten mee-investeren, willen ze hun bedrijf behouden in de toekomst. Banken volgen dit model, en van landbouwers die leningen aangaan, wordt verwacht dat ze de productie opdrijven, omdat de prijzen zullen dalen en de toekomst in de grootschaligheid ligt. Luc Weyn van Fairfin legt verder uit hoe banken als BNP Paribas, KBC, ING en Deutsche Bank concreet investeerden in multinationale ondernemingen die het niet te nauw nemen met de principes van duurzame landbouw. Zo werd er bijvoorbeeld geïnvesteerd in WILMAR, een onderneming die verantwoordelijk is voor grootschalige monoculturen in Azië die weinig bijdragen aan de lokale voedselsoevereiniteit.

Naast investeren in concrete projecten en bedrijven, spelen banken nog een andere rol: speculatie. Banken kopen aandelen en andere financiële producten zonder interesse voor het bedrijf of het product zelf, maar louter omdat ze belang hebben bij een meerwaarde bij verkoop. Speculatie speelt een grote rol in ons voedselsysteem. Sinds de financiële crisis interesseren banken zich meer voor voedsel. Concreet maken landbouwers gebruik van "futures", ze bespreken op voorhand een prijs zodat ze minder marktrisico

In het praktische deel van de studiedag, behandelden we de banksector zelf, het *biogrondfonds* en *socrowd*, een initiatief rond renteloze leningen

Concrete oplossingen

Andere investeringen - Alternatieve financiering kan via diverse strategieën. De politiek kan bepaalde acties ondernemen, maar ook wijzelf, als burgers en als spaarders, stelt Luc Weyn van Fairfin (www.fairfin.be).

De politiek kan alvast drie zaken doen: (1) schadelijke investeringen vermijden (2) speculatie op voeding verbieden en (3) spaar- en investeringsbanken uit elkaar halen.

Als burgers of middenveldorganisaties moeten we acties ondernemen om de aandacht van het grotere publiek op deze problematiek te krijgen, zodat regeringen sneller maatregelen zullen treffen richting een duurzamer financieringsmodel. Als spaarder kunnen we zelf al naar het eerlijke bankwijzerinitiatief surfen (www.eerlijkebankwijzer.nl), waar verschillende banken worden beoordeeld op duurzaam investeringsbeleid. Vermits banken hun investeringsbeleid niet willen vrijgeven, zijn deze beoordelingen alleen gebaseerd op beleidsteksten en toevallige investeringsinformatie. Toch is wel al zeker dat

door banken? of anders?

lopen. Op zich een goed idee, maar doordat deze futures ook internationaal verhandeld worden, neemt ook speculatie toe. Zo was de wereldwijde prijsstijging van voedingsproducten in 2008 deels te wijten aan speculatie.

Alternatieven zijn nodig. Zij bestaan, en sluiten aan bij recente economische theorieën. In de stroming van de ecologische economie stelt Costanza vast dat het huidige economische model succesvol was (vooral dan in het Westen) en welvaart bracht. Maar dit model is momenteel schadelijk op meerdere vlakken. Andere waarden, zoals samenwerking, altruïsme, ecologie, zouden nu meer moeten primeren. Daarnaast vertelt Daly dat we in een eindige wereld zitten en dat de economie dus niet eeuwig kan blijven groeien.

Twee ideeën werkten we op de studiedag verder uit.

➔ Qua investeringen, stelt Tim Jackson dat we veel meer in ecologische en sociale projecten moeten investeren.

➔ Qua financiële modellen die niet tot groei leiden, brengt Bernard Lietaer interessante inzichten. Intrest is de belangrijkste drijfveer voor economische groei, aangezien intrest een impliciete belofte is dat we meer zullen produceren in de toekomst. Veel mensen vergeten vaak het exponentiële karakter van groei en interest en meteen ook dat deze stijging niet lineair verloopt. Als we ons ecosysteem observeren, dan constateren we dat dit ecologisch gezien onmogelijk is (*). We stellen daarom voor dat we richting renteloze leningen moeten kijken indien we deze fout willen rechtzetten.

Triodos met kop en schouders boven de andere banken uitsteekt. In tegenstelling tot de andere banken speculeert het nauwelijks.

Als spaarder kunnen we zo meebepalen in welke richting we onze samenleving duwen, aangezien ons spaargeld wordt aangewend voor bepaalde investeringen. We kunnen dus het best ons geld op een rekening met duurzaamheidscriteria zetten (Krekel sparen bij BNP Paribas, Solidariteits- en Wereldsparen bij VDK of alle rekeningen bij Triodos). Daarnaast is het mogelijk direct in te tekenen op aandelen, zoals Oxfam Fairtrade CVBA en Ecopower en indirect door in te tekenen bij instellingen die gespecialiseerd zijn in duurzame investeringen zoals Alterfin en Incofin of Hefboom en Crédal. De laatste mogelijkheid is via duurzame beleggingsfondsen zoals Triodos Pionier Fund. Voor meer info: zie www.fairfin.be/ duurzame-bankproducten.

Het biogrondfonds - Een ander interessant initiatief is het biogrondfonds (www.landwijzer.be/biogrondfonds). Leen Laenens legt uit dat het doel van het fonds is om de duurzame toegang tot landbouwgrond te verzekeren voor professionele biobedrijven. Zowel startende boeren als bestaande biobedrijven komen in aanmerking. Het biogrondfonds onttrekt gronden aan de speculatieve economie en brengt ze onder in een collectieve eigendomsstructuur. Grond hoort in gemeenschappelijk bezit te zijn. Zeker in het geval van biolandbouw waar, in tegenstelling tot de industriële landbouw, zeer veel zorg besteed wordt aan de bodem en het bodemleven. Het biogrondfonds wil dit moeilijke en langdurige werk verzekeren voor

Aan jou de keuze wat er met je spaargeld gebeurt!

de toekomst. Het fonds werd tussen 2011 en september 2012 ontworpen door 4 partnerorganisaties (LandInZicht, het CSA-netwerk, Landwijzer en het Centrum voor Duurzame Ontwikkeling) en is nu volop bezig met de concrete opstart.

Het Biogrondfonds geeft mensen de kans zich actief te verbinden met lokale duurzame landbouw; niet enkel als consument, maar ook als financier en facilitator. Door mee te investeren en te participeren in lokale bio-bedrijven kunnen de aandeelhouders niet enkel duurzaam beleggen in waardevolle grondaandelen, maar ook voor zichzelf, voor hun kinderen en voor hun kleinkinderen de toegang tot gezonde voeding verzekeren. In de herfst van 2013 wil het Biogrondfonds starten met de communicatiecampagne. Vanaf dan start het fonds ook met de eerste projecten rond grondaankopen voor bio-bedrijven. Eén aandeel zal een nominale waarde hebben van 250 euro. Dit bedrag is ook symbolisch: 1 ha kan voor ongeveer 200 mensen groenten telen en 200 aandelen betekent 50.000 euro, de gemiddelde waarde voor 1 ha landbouwgrond. Het fonds wil starten met 1 à 3 projecten, maar tegen 2016 wil het een tiental projecten realiseren (20 à 50ha) en in 2018 hoopt het fonds 100 ha te hebben.

Socrowd - Als laatste concrete oplossing introduceert Greg Van Elsen Socrowd (www.socrowd.be). Deze organisatie is gegroeid uit Netwerk Rentevrij en maakt deel uit van Fairfin. Netwerk Rentevrij is een kredietverlenende coöperatieve die renteloze leningen geeft aan organisaties met een maatschappelijke meerwaarde en heeft als aandeelhouders Fairfin, Ethias, Triodos, KBC, de provincies, het Kringlopfonds en particulieren. De organisatie wil geld hanteren als middel tot maatschappelijke verandering en niet louter vanuit winstbejag. Met andere woorden: het maatschappelijk rendement staat centraal. Hiervoor hanteert het twee principes: (1) renteloze leningen en (2) cofinanciering van het project door de achterban van de lenende organisatie, wat de participatie verhoogt. Sinds de opstart in 2005 heeft Netwerk Rentevrij 100 leningen gefinancierd ter waarde van 4,5 miljoen euro, waarbij meer dan 1000 particulieren en organisaties betrokken waren.

Sinds enkele jaren is er een nieuw fenomeen aan het opkomen: crowdfunding. Dit is een alternatieve en creatieve manier om een project te financieren, niet via een klassieke bank, maar via een breed publiek dat in het project gelooft. De verspreiding via nieuwe media helpt om zoveel mogelijk geïnteresseerden warm te maken voor een project. Socrowd is ook gebaseerd op deze aanpak, maar heel specifiek hanteert Socrowd nog steeds de principes van Netwerk Rentevrij: het sociaal doel van de betrokken organisatie, de cofinanciering van stakeholders/sympathisanten en het concept van de renteloze leningen. Hoe werkt het concreet? Socrowd keurt een project goed op basis van verschillende criteria, waarbij het project maatschappelijk relevant moet zijn maar ook financieel haalbaar. Wanneer acht onafhankelijke experts groen licht geven, wordt het project gelanceerd op de website, waarbij een doelbedrag en een deadline worden vooropgesteld. Particulieren of organisaties kunnen dit project steunen door aandelen te kopen van Socrowd cvba. Indien het doelbedrag gehaald wordt, verdriedubbelt Socrowd dit bedrag en het geeft daarvoor een renteloze lening aan

de betrokken organisatie, waarna de organisatie de lening aflost. De aandeelhouder kan zijn aandeel daarna verkopen of een ander project steunen. Eén aandeel blijft de hele tijd 100 euro waard. Alles bij elkaar maakt Socrowd het mogelijk voor organisaties om hun achterban financieel te betrekken op een veilige en duurzame manier, aangezien de organisatie een renteloze lening krijgt om haar project te realiseren (niet gratis dus), er geen administratieve last voor organisatie is, aandeelhouders beschermd worden tegen een eventueel falen van hun organisatie en aandeelhouders steeds hun geld kunnen terugvragen. Verschillende projecten van duurzame landbouwbedrijven werden reeds ingediend bij Socrowd, wat het potentieel ervan aantoonde voor een duurzamer landbouwmodel.

Conclusie

Tijdens de studiedag werd duidelijk dat het mainstreamfinancieringsmodel problematisch in elkaar zit en soms zelfs een drijfveer is voor onduurzame investeringen. Gelukkig zijn er reeds verschillende alternatieven voorhanden, van duurzame banken tot een biogrondfonds dat landbouwgrond ter beschikking stelt voor biolandbouw, tot Socrowd, dat renteloze leningen geeft aan maatschappelijk waardevolle projecten. Ook het succes van NewB, de nieuwe coöperatieve bank (www.newb.coop), illustreert dat er draagvlak is voor een grotere maatschappelijke rol van geld.

Aan jou de keuze wat er met je spaargeld gebeurt!

Bert Vander Vennet

VOETNOOT (*) Voinov, A.A. and Farley, J. (2007) Reconciling sustainability, systems theory and discounting. In: Ecological economics.

Bernard Lietaer e.a. (2012), Geld en duurzaamheid. Van een falend geldsysteem naar een monetair ecosysteem. Jan van Arkel, 290 p.

GELD EN DUURZAAMHEID

Van een falend geldsysteem naar een monetair ecosysteem.

→ Zie 'Dweilen met kraan open' (p.3)

Geld vergemakkelijkt de uitwisseling van goederen en diensten (1); geld laat toe een spaarpot aan te leggen (2) en fungeert als rekeneenheid (3) bij vergelijking van valuta, bijvoorbeeld de euro tegenover de dollar. Geld is de spil van de economie, maar het huidige geldstelsel is geen onverdeelde zegen en is dringend toe aan vernieuwing. Daarover gaat het boek van de Amerikaanse Belg Lietaer.

Dit boek is een actualisering van zijn eerdere boek *Het geld van de toekomst*. Een nieuwe visie op welzijn, werk en een humanere wereld van 1999 (*), waarin veel van de economische en financiële rampspoed van de laatste jaren feilloos werd voorspeld. Een bevoegen boek ook waarin de economie een menselijk gelaat krijgt en waarin sociologie en ecologie een evenwaardige plaats krijgen naast de economie. Sterker nog: voor de econoom Lietaer is de economie geen gesloten systeem maar een instrument dienstbaar aan het sociale leven dat begrensd wordt door de mogelijkheden en beperkingen van de ecologie of eenvoudigweg: de natuur.

Economie is voor hem geen op zichzelf staande wetenschap, maar een met de samenleving vervlochten instrument dat de ontwikkelingen van die samenleving moet volgen en zich daaraan moet aanpassen. Hetzelfde geldt voor het geldsysteem. Geld is geen gedragsmatig neutraal en passief ruilmiddel, neen, het is iets abstracts, namelijk een overeenkomst binnen een samenleving om iets als bijvoorbeeld graan (onze tienden ooit), goud, een bedrukt papiertje, of een digitale notering, als ruilmiddel te aanvaarden. Het bestaat zo lang als er algemeen geloof aan gehecht wordt. Anders zou bijvoorbeeld Bancontact niet werken.

Ons monetair systeem dat gebouwd is rond de euro of rond de dollar, is echter instabiel omdat er een aantal negatieve mechanismen zijn ingebouwd, die verregaande gevolgen hebben.

1. Het geldscheppingsproces, zoals de verlening van een hypotheek voor een nieuwe varkensstal door de bank, heeft de neiging procyclisch te zijn, met andere woorden: de stijgingen en dalingen van de conjunctuercyclus te versterken (boeren kennen het begrip 'varkenscyclus')

2. Het stimuleert, wegens de ingebouwde renteprikkels, kortetermijndenken en ontmoedigt het in het oog houden van langetermijneffecten, waaronder sociale en ecologische effecten.

3. De in onze samenleving algemeen aanvaarde opvatting dat geld lenen rente (interest) kost bovenop de verplichting tot aflossen, sterker nog, dat wij samengestelde interest normaal vinden, dwingt de economie in een groeieurslijf: binnen die afspraak moet onze economie noodzakelijk groeien om stabiel te zijn. Maar die 'noodzakelijke' groei stuit op ecologische grenzen.

4. Het systeem leidt tot concentratie van rijkdom.

Lietaer bepleit niet om het bestaande monetair systeem af te schaffen, wel om het aan te passen en vooral om alternatieve geldsystemen een kans te geven en daarmee de economie stabiel te maken; hij pleit voor een monetaire diversiteit in vergelijking met ecologische diversiteit.

Het is denkbaar om de spaarfunctie van het geld te accentueren. Denk bijvoorbeeld aan het vee van nomaden, dat hen door de winter of door de droge periode heen helpt. Of denk in het kader van agroforestry aan bomen als levende spaarpotten: inflatiebestendig, zelfs beveiligd tegen een monetaire crash en bijdragend aan de CO₂-vermindering... Een stormverzekering is evenwel nodig zoals bij onroerend goed gebruikelijk.

Er zijn ook alternatieve geldsystemen van heel andere aard, die zo zijn ingericht dat het oppotten (sparen) juist ontmoedigd wordt. Dat kan eenvoudig door het vasthouden van dat soort munten (of briefjes of digitale tegoeden) te belasten met een rente, een vorm van statiegeld. Daardoor blijft die munt in roulatie en zo stimuleert zij de economie. Er zijn voorbeelden van lokale of ook landelijke aard, zoals het WIR-systeem in Zwitserland, dat al 80 jaar functioneert als complementaire munteenheid. Of een munteenheid voor gezondheidszorg die doorheen Japan parallel met de yen functioneert. De rekeneenheid is niet de Yen, maar een uur dienstverlening aan bejaarden of hulpbehoevenden. Wie ze verdient heeft kan ze bijvoorbeeld ter beschikking stellen van ouders die ergens

anders in Japan wonen. Overheden lijden op geen enkele wijze schade door deze activiteiten; zij kunnen volstaan met een neutrale houding. Soms zoals in Nieuw-Zeeland en de VS worden alternatieve geldsystemen door de overheid gestimuleerd.

Lietaer leert ons dat het in het huidige systeem niet de overheid is die het geld schept, maar dat het de banken zijn; hij spreekt van bankenschuld. De alternatieve geldsystemen die hij vermeldt, tonen aan dat evengoed ngo's of sociale instellingen geld kunnen scheppen. Ook bedrijven doen dat, denk aan airmiles – er zijn wereldwijd airmiles-tegoeden in omloop waarmee je 600 miljoen keer om de aarde kunt vliegen. Dat heeft echter weinig sociaal of ecologisch belang, maar is een vorm van klantenbinding.

Ook brengt Lietaer de instabiliteit van de valutawisselmarkt ter sprake, die een groot risico vormt voor de internationale handel. Verlaging van dit risico is mogelijk door de invoering van een handelsreferentievaluta, in de vorm van een inflatiebestendig standaardpakket van een dozijn van de belangrijkste goederen en diensten op de wereldmarkt - veiliger dan de in 1971 verlaten gouden standaard. Hij spreekt van een Trade Reference Currency die wereldwijd als een complementaire munt kan fungeren en mits ze algemeen aanvaard wordt, sterk stabiliserend zou kunnen werken.

Vanuit historisch oogpunt is het interessant te lezen dat belastingheffing de stimulans is geweest voor de ontwikkeling van het moderne geldsysteem; oorlog was de eerste prikkel tot belastingheffing. Holland en Engeland hebben het uitgevonden in de 17e en 18e eeuw. De Engelsen hebben nog meer op hun kerfstok. In koloniale gebieden waar nog geen geldsysteem bestond, werd dat listig ingevoerd door inheemse stammen onroerend-goed-belasting op te leggen. Dit dwong mensen die volledig op ruilhandel waren ingesteld, elders dan op eigen erf en buiten de eigen gemeenschap te gaan werken om geld te verdienen teneinde de belasting op een fictief kadastraal inkomen op te brengen.

Gert Coppens

VOETNOOT (*) Het boek uit 1999 is niet meer in de handel, maar kan je lezen op wervel.be/lietaer (helaas zonder afbeeldingen).

Permacultuur

transitie naar meer agro-ecologie

Agro-ecologie in opmars

Agro-ecologie is aan een opmars bezig. Het kreeg een enorme boost naar aanleiding van het IAASTD-rapport van 2008. Daarin besloten meer dan 400 wetenschappers wereldwijd dat de toekomst bij agro-ecologische landbouw ligt. Vooral kleinschalige landbouwbedrijven spelen daarbij een cruciale rol.

Agro-ecologie is de toepassing van ecologische wetten op het bestuderen, ontwerpen en beheren van duurzame landbouwecosystemen. Het verbetert het landbouwsysteem door natuurlijke processen na te bootsen. Zo creëer je gunstige biologische interacties en bodemomstandigheden.

Olivier De Schutter, Speciaal Rapporteur van de VN voor het Recht op Voedsel, benadrukt dat agro-ecologie ook een sociale dimensie heeft. In *Wervelkrant* 3/2011 benadrukte Jeroen Watté dat we hier met een sociale beweging te maken hebben, die ondermeer strijdt voor voedselsoevereiniteit. Marjolein Visser, docente verbonden aan de ULB en deelnemer aan de Belgische wetenschappelijke groep GIRAF (Groupe Interdisciplinaire de Recherche en Agroécologie), benadrukt dat agro-ecologie, in de breedste betekenis, de ecologie is van volledige voedselsystemen. Eens geoogst, wat gebeurt er met die landbouwproductie? Hoeveel energie is nodig voor de verwerking en verdeling ervan? Hoeveel verliezen treden op in de voedselketen? Welke prijs krijgt de boer, en wat betaalt de consument?

In de praktijk (bijvoorbeeld biologische landbouw, agroforestry) komt vaak enkel de productietechnische kant van agro-ecologie aan bod.

Permacultuur als vergaand model voor een agro-ecologische toepassing

Een benadering die agro-ecologie zeer vergaand doorvoert, is permacultuur. Die ontstond in de jaren '70 in Tasmanië (Australië) als een ontwerpsysteem. Permacultuur is afgeleid van het Engelse *permaculture* en is de afkorting van *permanent (agri)culture*, permanente (agri)cultuur/ (land)bouw. Bill Mollison en David Holmgren hebben deze duurzame manier van produceren onder de aandacht gebracht door een theoretisch kader met basisprincipes uit te werken.

Permacultuur vertrekt van de ecologische wetten die gelden voor een natuurlijk ecosysteem en speelt daar maximaal op in. Dit vormt de basis voor het ontwerp van een nieuw ecosysteem dat in z'n geheel leidt tot opbrengsten voor de mens, zoals bijvoorbeeld voedsel, water, energie, bouwmaterialen,... Het werkt aan een continue opbouw van het organisch stofgehalte van de bodem, waardoor de bodemvruchtbaarheid door de jaren heen exponentieel verbetert. Een permacultuurontwerp zet in op *intercropping* en polyculturen, het beperken van het energiegebruik en de inzet van

hernieuwbare energie en waterrecyclage. Het maakt gebruik van meerdere begroeiingslagen: van kruiden- tot boomlaag. Het bevat meerjarige planten en uitzaaiende soorten in plaats van alleen maar éénjarige gewassen die je elk jaar opnieuw moet zaaien. Het sluiten van zeer lokale kringlopen is cruciaal. Het richt zich bijgevolg op productie voor gezinnen en lokale gebieden en staat afkerig tegenover grote transportafstanden en niet-seizoensgebonden consumptie. Permacultuur is door dit alles ook een manier van leven, die bovendien streeft naar verweving met het omringende sociale weefsel. Een optimaal permacultuurproject creëert veerkracht, zowel in het omgevende ecosysteem als in de lokale gemeenschap.

Permacultuur is intussen opgevoerd door de transitiebeweging als antwoord op peak oil, het moment waarop de fossiele olieproductie z'n maximum bereikt en daarna zal dalen. De huidige landbouwpraktijk, met z'n enorme verbruik van schaarse fossiele brandstoffen, zal vanaf dat moment steeds duurder en op termijn onmogelijk worden. Vanuit deze bezorgdheid streeft de transitiebeweging ernaar om het verbruik aan fossiele brandstoffen tot een absoluut minimum te beperken. Permacultuur lijkt daarvoor een veelbelovend concept. Fossiele brandstoffen spelen hoogstens een betekenisvolle rol bij het tot stand komen van het ontwerp, maar daarna is het de bedoeling dat het systeem op alle vlakken in hoge mate zelfbedruipend is.

Onbekend, onbemind?

Ondanks de groeiende aandacht voor agro-ecologie, is het opmerkelijk dat permacultuur als dusdanig nauwelijks ter sprake komt in wetenschappelijke fora of congressen, laat staan dat het aandacht krijgt in het politiek-maatschappelijke discours.

Er zijn meerdere redenen waarom permacultuur nog vrij onbekend is of veel te weinig in de aandacht komt. Vooreerst is de beweging in Vlaanderen nog zeer klein en weinig georganiseerd. Een eerste poging om zicht te krijgen op initiatieven is de recent gelanceerde website, www.permacultuur.be. Sommige projecten doen inspanningen om het permacultuurmodel in de aandacht te brengen, zoals bijvoorbeeld het Voedselbos in Nokere (www.voedselbos.be). Ook bijvoorbeeld Yggdrasil bij Tienen (www.yggdrasil.be) geeft regelmatig rondleidingen. Beide blikken terug op jarenlange ervaring. Daarnaast ontstaan her en der nieuwe initiatieven, zoals bv. Far Field bij Gent (www.farfield.be) e.a.

Permacultuur is bovendien een ontwerpsysteem en daarom ook moeilijk te kopiëren. Algemene kennis en techniek kan je overdragen, maar elk project verschilt grondig van elk ander: de locatie is anders, de omgevende ecologie is anders, de wensen van de bewoners en/of omwonenden zijn telkens anders. Elk project is daarom een nieuwe uitdaging en vergt creativiteit en veel geduld van de ontwerper. Nieuwe projecten doorlopen doorgaans ook een periode van experimenteren. Tijdens de eerste jaren vallen

de opbrengsten weleens tegen, enerzijds omdat het project nog bijsturing nodig heeft, anderzijds omdat je vaak vertrekt van een weinig actieve bodem.

De sterke verweving met de transitiebeweging van onderuit is een sterkte. Maar wanneer het op draagvlak aankomt, is dat in zekere zin ook een handicap. Permacultuur dreigt al te gemakkelijk als geitenwollensokkenbeweging in het verdomhoekje te worden geduwd. Niet gehinderd door een minimum aan kennis, krijgt het door de gevestigde regimes het etiket idealistisch en onrealistisch opgeplakt. Potentiële objectieve bondgenoten, zoals de natuur- en milieubeweging, zijn in grote mate afwezig in dit debat. Voor zover er al interesse is in voedselproductie, blijft die meestal beperkt tot het her en der sleutelen aan de uitwassen van de gangbare landbouw. Vanuit die hoek zijn er te weinig inspanningen om het daarbij horende landbouweconomisch model in vraag te stellen of alternatieven als permacultuur actief naar voor te schuiven.

Kleine revolutie

Ook in Vlaanderen is permacultuur sterk verweven met de transitiebeweging. Het gaat dan ook eerder om een bepaalde manier van tuinieren dan om commerciële landbouwproductiesystemen. De vraag of dergelijke productiesystemen commercieel haalbaar zijn, is vandaag niet zo relevant. Binnen de context van de huidige kapitalistische economie lijkt de commercialisering van

een productiesysteem dat zo vergaand inzet op de productie en veerkracht van het gehele ecosysteem in plaats van de opbrengst van één bepaald gewas moeilijk. Wie hard werkt aan (bio)diversiteit, bodemvruchtbaarheid en sociale cohesie, krijgt in een competitieve markt geen beloning. Dat zegt meer over die economische context dan over het productiesysteem. Het zou jammer zijn indien de permacultuurbeweging zich in het neoliberale harnas zou persen; dat zou niet zou stroken met haar uitgangspunten. Naast zorg voor de aarde en zorg voor de mens is eerlijk delen van de opbrengsten één van de basisprincipes van permacultuur. Daarmee geeft de beweging een zeer expliciete interpretatie aan de component economie van duurzame ontwikkeling, een interpretatie die niet te verzoenen valt met de heersende ideologie van de competitieve neoliberale markteconomie, waar steeds minder ruimte is voor herverdeling.

“Kweek zelf voedsel”, bepleit Rik Pinxten in z'n recentste boek. Hij roept op tot kleine revoluties waarin hij een lans breekt voor meer zelfredzaamheid. Hij roept op om meer in te zetten op de vele verfrissende alternatieven aan de basis als antwoord op een economisch systeem dat op barsten staat. “Onderaan is er nog heel veel plaats”, stelt hij. Laat permacultuur maar onderaan plaats nemen en één van die kleine revoluties zijn.

Esmeralda Borgo

Ziel van de land bouw

In deze rubriek raakt Louis De Bruyn de diepere kant van landbouw, in de onderlinge samenhang der dingen. Deze eerste editie werd geschreven in India, waar Louis samen met twee landbouwers enkele duurzame landbouwprojecten bezocht.

Coëxistentialisme

een visie voor een wereld in verandering

Onder begeleiding van Johan D'Hulster van tuinbouwbedrijf 'Akelei' (Schriek) trokken Johan De Schacht, die meewerkt op het gemengde landbouwbedrijf 'De Stoppel' (Watou) van zijn dochter Fien, en ikzelf voor drie weken op landbouwstage naar India. Doel: inzichten uitwisselen en ontwikkelen in landbouw en samenleving. We verbleven tien dagen op het 'Humane Agrarian Center' in Banda, waarvan Prem Singh de bezieler en animator is. Acht workshops rond

'coëxistentialisme' vormden het spirituele draagvlak. Daarnaast was er ruimte voor cultuur, discussie en praktijkuitwisseling met Indiase boeren, dorpsbewoners, politici en voor uitgebreide contacten met de media, pers, radio en TV.

De huidige bijdrage gaat over het coëxistentialisme als moreel-ethisch kader voor landbouw en samenleving. Later volgt een bijdrage over duurzame kringlooplandbouw.

Wie zijn wij mensen? Een planeet in crisis

Onze planeet is onze woning en leefomgeving. Zij is ziek, uitgekleeft, zwak en kwetsbaar: koorts, vergiftiging en indigestie, uitdrogingsverschijnselen en diepe wonden zijn de symptomen. Ooit kreeg ze bescherming van een stevige bomenvacht en voeding van een levende bodemlaag die ook de zoetwaterhuishouding beheerde en het klimaat stabiliseerde. Vandaag staan we voor een weerzinwekkende realiteit. Waar zijn we met allen terechtgekomen?

Ondertussen erodeert het Netto Mondiaal Geluk verder, dat valt niet te ontkennen. Oorlog en onvermogen, vanwege materiële concurrentie, religieuze haat, of het ideologische groot gelijk monden uit in eindeloos gebazel dat het allemaal zo moet gaan om 's mensen bestwil. Wie is daarmee gebaat? Hij die zijn lotgenoot in armoede laat stikken? Vandaag staan alle 7 miljard lotgenoten aan de rand van de afgrond. Niemand ontsnapt aan de dreigende ontwikkelingen.

Dat deze crisis economisch, sociaal en ecologisch is, wordt algemeen erkend. Hoe ze is ontstaan en wat eraan gedaan? Eindeloos palaver, veel holle frazen, gekakel, en gesnater. En toch zullen we gaandeweg, door met elkaar te overleggen, leren en verstaan dat één gemeenschappelijk doel ons bindt: samenleven op een mooie en gezonde planeet, verbonden door het lot. Dat is coëxistentialisme!

Hoe kunnen we met zijn allen 'onze' zieke planeet helen en opnieuw een gezonde leefomgeving ontwikkelen? De uitdaging aangaan begint met verbinding zoeken, met weten waar je staat en bewust bekijken waar het over gaat.

Op aarde als in de hemel

Hoe zou de wereld eraan toe zijn had de moderne mens er niet spijziek huisgehouden? Het geologisch-ecologische spoor in de ontwikkelingsdynamiek geeft het antwoord... We zouden een wereld vinden, voor meer dan 90% bebost, waarin de veelheid van organismen, planten en dieren, nauwgezet en steeds verder diversifiërend de minerale rijkdom zou benutten die de planeet in petto heeft. Waarin de vruchtbare aarde een voedingsbodem is voor een eindeloze kringloop die zich uit in een opbouwende spiraal. Waarin klimaat door opslag van warmte in neerslag, plantengroei en bomen, stabiliserend en bufferend zou werken. Waarin ecologische diensten eindeloos vernieuwend de schoonmaak en opsmuk van het ecologisch meubilair en zijn bekleding zouden voltrekken.

De kringloop van deze schepselen – planten, dieren en levende organismen – in een vruchtbare leefomgeving toont de weg van harmonie. Waar – per 'ongeluk' – de menselijke invloed afneemt, bouwt de ecologische veerkracht ecosystemen opnieuw op. Denk aan het ecologisch herstel van gebieden waar de mens wegtrok, na de Chernobyl-ramp of na een oorlog in de savanne.

... en de mens daarin?

Wat is dan 'onze' plaats? Of is hier dan geen plaats voor ons? Maakt de menselijke orde zijn voortbestaan op aarde - en de leefbaarheid van zijn planeet - noodzakelijkerwijs onmogelijk? Nochtans hebben er altijd samenlevingsvormen bestaan waarin mensen cultuur en natuur blijvend konden verbinden in productieve landbouwsystemen. Zelfs bij hoge bevolkingsdichtheden kunnen mensen tegelijk de biodiversiteit en bodemvruchtbaarheid doen toenemen, met effectieve wateropslag- en beheersystemen. Wijs doordacht en voldoende voor ieders noden. De mens als nederig wezen dat zijn plaats aftast en leeft door gebruik van natuurlijke bronnen, zonder

J Brew - CC BY-SA 2.0

ze te ver-buiken. Die meer geeft dan neemt en zijn omgeving beter achterlaat dan hij ze gekregen heeft. Geen vernietigende roofbouw dus, maar opbouw. Wie heeft dit ooit beter geformuleerd dan Gandhi? "There is enough in the world for everybody's need, but not enough for anybody's greed."

Coëxistentiaisme: een inclusieve levenshouding

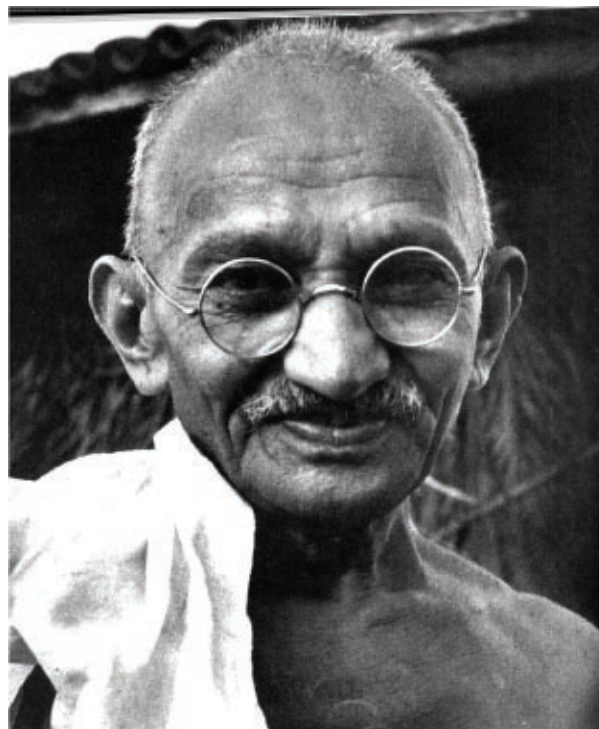
De mens kan in zijn houding ten overstaan van de levende natuur diverse grondhoudingen aannemen, die bepalend zijn voor zijn omgang ermee. Die houding kan variëren van heerser, over rentmeester en partner, tot deelnemer of zelfs tot een wezen dat vertrekt vanuit eenheidsbeleving. Dat is een inclusieve levenshouding.

Coëxistentiaisme vraagt om die laatste houding. Ze gaat uit van verwondering en bewondering voor begrepen of onbegrepen processen in natuurlijke evenwichten en kringlopen. In het respect voor de eenheid van de natuurlijke samenhang, in de erkenning van de ongekende bestemming en in het vervullen van zijn scheppende kracht, in het besef dat niet hijzelf maar wel de natuur produceert, ...: daarin schuilt de ware vooruitgang. De mens in zijn omgeving, zijn familie, zijn gemeenschap, zijn natie en zijn unieke wereldgemeenschap heeft één doel: het onbegrepen mysterie van de schepping te beleven als een deelnemer, eraan bij te dragen met respect voor ecologische grenzen. Leven vanuit het bewustzijn van zijn positie als deelnemer is de enige morele en ethische kracht die leidt tot coëxistentiaisme en een nieuwe toekomst voor de planeet mét de mens en tot het grootste Netto Mondiaal Geluk.

En daarrond kunnen we eenheid bouwen. Daarin geloof ik, en met mij vele anderen!

Louis De Bruyn

'Truth is God'

'Violence is suicide'

Agenda

ooit nagedacht over
sparen bij Triodos Bank

Triodos Bank

de duurzame bank

geef gerust een seintje:

Paul Pals,

afgevaardigd agent CBFA 101 327 cB

Nieuwpoort 4, 9660 Brakel

pals.opdebeeck@scarlet.be

055/42 56 92

Lukemieke

Vlamingenstraat 55
3000 Leuven

016 22 97 05

Open elke werkdag
van 12 tot 14uur en
van 18 tot 20uur30

JUNI

- 17 Cerrado en 'Werelddag van de strijd tegen verwoestijning en droogte'
- 29 DIY Kortrijk, Jozef Van Daleplein: Do-it-Yourself markt met Wervelstand en voorstelling van koolzaad en hennepzaad meer info: www.transitiestadkortrijk.be
- 25 Team landbouwbeleid, o.a. over LEF-campagne

eind juni-begin juli: brainstorm LEF-campagne voor Lokaal, Ecologisch en Fair voedsel: [vul de doodle in zie wervel.be/brainstormLEF](http://vul.de.doodle.in)

AUGUSTUS

- 25 Eco- en boerenmarkt Waarloos.
Met Wervelbijdrage groep Antwerpen.

SEPTEMBER

- 8 Fair Festival met stand Wervel-Zonnewindt en workshop 'gezonde en lekkere olie in de keuken van Martina en Veerle. Vandaag: koolzaad en kemp, de onbekende en lokale oliën'
- 11 (inter)nationale Cerradodag
- 15 Dag van de landbouw. Koolzaadfietsocht omgeving Diksmuide.
- 15-22 Tweede hennepweek. Zie: www.kannabis.be
- 22 Antwerpen Boert op Parkspoor Noord
- 28 Wereldfeest Deinze

OKTOBER

- 2-12 Week van de Fair Trade
- 6 Interactieve Wervelstand LEF-campagne, Vlaams Bezoekers- en Natuureducatie Centrum "De Nachtegaal", De Panne
- 18, 19 en 20 Actieweekend 11-11-11 campagne: 'Ik kook van woede'. Zaai en plant nu al je eigen groenten als uiting van jouw "lokale woede".

NOVEMBER

- 8 11.11.11.-debat in Lennik, o.a. met Piet Vanthemsche (Boerenbond) en Luc Vankrunkelsven (Wervel)

Data van vergaderingen van basis- en themagroepen krijgt u op het Wervelsecretariaat: bel 02/ 893.09.60 of e-mail: info@wervel.be.